

דו"ח של ארגוני חברה אזרחית בישראל
כתבו: שירין בטשון ודיויד דוניץ

תוכן העניינים

א. מבוא..... 4

1. הקשר בין היעדים לבין משבר הקורונה..... 6

2. רקע קצר אודות היעדים הגלובליים..... 6

3. היעדים כפתרון הוליסטי למאבקים חברתיים וגלובליים..... 7

ב. רקע לדו"ח..... 9

ג. יעד 5: השגת שוויון מגדרי והעצמת כל הנשים והנערות..... 10

1. שוויון מגדרי - תמונת מצב בעולם ובישראל ערב משבר הקורונה..... 11

2. שוויון מגדרי בעולם ובישראל לאחר פרוץ משבר הקורונה..... 12

3. פילוח, מידע ואיסוף נתונים גם על בסיס מגדר..... 17

ד. יעד 1: מיגור עוני..... 18

1. נתונים עולמיים..... 19

2. הקשר בין עוני למגדר..... 19

3. הקשר בין עוני למשבר האקלים..... 19

4. המצב בישראל..... 20

ה. יעד 13: אקלים..... 22

1. פעילות אקלים בעולם..... 23

2. מה קורה בישראל בנושא משבר האקלים?..... 23

3. אקלים ושוויון מגדרי..... 25

4. משבר הקורונה ומשבר האקלים - דמיון ושוני..... 26

ו. מקרה בוחן- ארוע בנושא "בטחון, מגדר ואקלים"..... 26

ז. סיכום..... 30

ח. המלצות לשינוי מדיניות לאימוץ על ידי המדינה ורשויותיה..... 32

מקורות..... 33

*תודה מיוחדת לכל מי שהעירו ושלחו הצעות לתיקון הדו"ח: רומי שפירא מקרן הנרייך בל, מירב שמואלי מרוח נשית, מאירה הנסון ממרכז השל, שמואל (סמי) קידר מעמותת מהל"ב, ד"ר כוכב אלקיים לוי ממכון דבורה למחקר וחדשנות, עו"ד נטע לוי ועו"ד אלה אלון מעמותת איתך מעכי ויעל רימר כהן. תודה גם לעו"ד טליה סביר שסייעה בעריכת הדו"ח.

מבוא

הדו"ח שלפנינו עוסק ביעדי האו"ם לפיתוח בר קיימא (SDGs) (להלן: "יעדי פיתוח ו/או יעדים גלובליים") כמסגרת והזדמנות לשיקום ממשבר הקורונה שפקד את העולם בשנה האחרונה (SDGs as a framework to recovery). הדו"ח יתמקד במדינת ישראל ובעשייה של ארגוני חברה אזרחית בה ויצביע על נקודות העיוורון ונקודות החולשה של המערכות השונות במדינה בכל הנוגע למתן מענים ופתרונות לבעיות אנושיות וחברתיות אשר החריפו עם משבר הקורונה.

הטענה המרכזית העומדת בבסיס הדו"ח היא שעל המדינה לאמץ את היעדים הגלובליים כמסגרת שתאפשר לה להתאושש טוב יותר ממשבר הקורונה כאשר אין הכוונה להחזיר את המצב לקדמותו כפי שהיה ערב פרוץ המגפה אלא לעשות זאת בצורה טובה, שוויונית והוגנת יותר (building back better or building back fairer¹) בלי להשאיר אף אחת. מאחור.

מזה כמה עשורים בעקבות קריסתה של מדינת הרווחה ותהליכי הפרטה שעברה המדינה, הפכו הארגונים החברתיים בישראל לשחקנים משמעותיים בסיפוק שירותים חברתיים בתחומי הרווחה, בריאות, חינוך ועוד.

במהלך משבר הקורונה חוו הארגונים החברתיים גידול בהיקף השירותים שהם חייבים לספק מחד

אולם מאידך חלקם גם ספגו פגיעה כלכלית. כך למשל, במהלך הסגר הראשון שהוטל בישראל במרץ 2020, 70% מהארגונים דיווחו על צמצום היקף העבודה בשכר ו-55% דיווחו על הוצאת עובדים\ות לחל"ת. 89% מן הארגונים דיווחו על צמצום הכנסות מהמדינה והכנסות עצמיות ו-61% מן הארגונים דיווחו על צמצום הכנסות מתרומות, מה שגרר פגיעה אנושה ביכולתם להמשיך לספק את השירותים החברתיים².

איך התמודדה המדינה עם המשבר? האם היא מילאה את החסר? ומהן המלצות המדיניות שארגוני החברה האזרחית סבורים שעל ההמדינה לאמץ?

דו"ח זה נכתב מנקודת מבטם של ארגוני החברה האזרחית בישראל ושל קואליציית ארגונים ליישום אג'נדה 2030 בישראל³ (להלן: "הקואליציה") ומתבסס על פעילות ענפה של הארגונים בתקופת משבר הקורונה כמו על מקורות משנה בארץ ובעולם. הדו"ח יתמקד ביעדים של **מגדר, עוני ואקלים** וימחיש באמצעותם את הפגיעה הקשה בקבוצות מוחלשות בישראל ואת הצורך במחויבות פוליטית חזקה מתמיד לאימוץ פתרונות מערכתיים כוללניים להתאוששות מוצלחת ממשבר זה ומשברים עתידיים. לבסוף הדו"ח יציע המלצות לשינוי מדיניות לאימוץ על ידי המדינה ורשויותיה.

1. הקשר בין היעדים הגלובליים לבין משבר הקורונה

העולם מתמודד בשנה האחרונה עם משבר גלובלי בעקבות פרוץ מגפת הקורונה COVID-19 (להלן: "המגפה"). התוצאה העיקרית הנראית לעין של המגפה היא אובדן חיי אדם וכן השלכות בריאותיות על אוכלוסיות שונות, במיוחד אוכלוסיות בסיכון והשפעות בריאותיות שטרם נחקרו. אולם, למגפה השפעות משניות שאינן פחות הרסניות, כגון השפעתה על הכלכלה העולמית, אובדן פרנסה, החרפת מצבי עוני, החרפת מצבי דכאון חרדה ולחץ, הגבלות על חופש התנועה, פגיעה והרחבת פערים בחינוך, השפעה על בטחון אישי של אוכלוסיות מוחלשות לרבות נשים והחרפת מצבי האלימות על רקע מגדרי. קרן המטבע הבינלאומית IMF מעריכה כי עולמנו נכנס למיתון, ולמרות שקשה לחזות את ההשפעה הכלכלית המלאה של המשבר, עלויות המגפה ללא ספק יהיו אסטרונומיות, כאשר ההערכות הראשוניות מעמידות אותן על סכום של 2 טריליון דולר אמריקאי⁴.

המגפה התרחשה בזמן שבו המדע מתריע מזה שנים מפני משבר האקלים וארגונים בינלאומיים מנסים לחזות את השפעתיו ההרסניות על חיי אדם,

2. רקע קצר אודות היעדים הגלובליים

ב-25 ספטמבר 2015 אימצה העצרת הכללית של האו"ם, בהשתתפות למעלה מ-80 מנהיגים ומנהיגות מכל רחבי העולם, 17 יעדים אותם יש לאמץ על מנת להוביל להתפתחות עולמית בת קיימא עד לשנת 2030. לכל יעד מפורטות מטרות קונקרטיות כך שכלל היעדים מכילים 169 מטרות, אותן יש להגשים, על מנת להוביל ליישום מלא של היעדים. ב-1 בינואר 2016 נכנסה רשימת היעדים לתוקף וכל המדינות החברות באו"ם נדרשות מנקודה זאת ואילך לדווח כיצד הן מקדמות את יישום היעדים הללו. כמו כן, ב-6 ליולי 2017 האספה הכללית של האו"ם אימצה את המסגרת למדדים גלובליים של יעדי הקיימות הכוללים 231 מדדים.

ביולי 2019 אישרה ממשלת ישראל החלטה להתמעת יעדי האו"ם לפיתוח בר-קיימא בתוכניות אסטרטגיות של הממשלה לרבות קביעת מדדים הנוגעים לתחומי הפעולה של כל משרד⁶. רשימת היעדים: יעד 1: סיום העוני בכל צורותיו בכל מקום; יעד 2: סיום רעב, השגת ביטחון תזונתי וקידום

לצד משברים אחרים כמו עוני, אי-שוויון ואלימות על רקע מגדרי ואחר הממשיכים להתקיים ואף מועצמים כתוצאה מהמשבר. מגפת הקורונה הביאה לידי ביטוי את הצורך הדחוף בפעולה גלובלית, כדי לענות על הצרכים הבסיסיים שלנו כבני אדם, כדי לבנות עולם הוגן, מקיים, שוויוני ובטוח יותר. המגפה המחירה את האתגרים המשותפים של כלל בני האדם ואת הצורך במציאת פתרונות כלל-עולמיים משותפים. לאתגרים אלה מכוונים יעדי האו"ם לפיתוח בר קיימא (SDGs), התוכנית הגלובלית לסיום העוני, ההגנה על כדור הארץ והבטחת השגשוג⁵. יעדי הפיתוח הפכו להיות רלוונטיים מתמיד שכן הם מציעים לנו מסגרת רעיונית הכוללת מטרות ומדדים לטפל בבעיות שאף החרפו בעת הזאת כגון זמינות למים ושירותי תברואה (יעד 6), צמיחה כלכלית ותעסוקה הוגנת לכל (יעד 8), אי-שוויון (יעד 10), שוויון מגדרי (יעד 5), עוני (יעד 1), ביטחון תזונתי (יעד 2), בריאות טובה לכולם (יעד 3), שותפות להשגת היעדים (יעד 17) ועוד.

חקלאות בת קיימא; יעד 3: הבטחת חיים בריאים וקידום חיים ראויים לכל בכל הגילאים; יעד 4: הבטחת חינוך מכליל והגן וקידום הזדמנויות לחינוך לכל בכל שלבי החיים; יעד 5: השגת שוויון מגדרי והעצמת כלל הנשים והילדות; יעד 6: הבטחת זמינות בת קיימא למים ושירותי תברואה לכל; יעד 7: הבטחת נגישות לאנרגיה זמינה, אמינה ובת קיימא; יעד 8: קידום צמיחה כלכלית יציבה, כוללת ובת קיימא ותעסוקה הגונה לכל; יעד 9: הקמת תשתית גמישה וקידום תיעוש חדשני ובר קיימא; יעד 10: צמצום אי השוויון בין מדינות ובקרבת המדינות; יעד 11: הפיכת ערים ואזורי התיישבות לכוללניים, בטוחים, גמישים וברי קיימא; יעד 12: הבטחת דפוסי צריכה וייצור ברי קיימא; יעד 13: נקיטת פעולות חירום למלחמה בהשפעות שינוי האקלים; יעד 14: שימור ושימוש יציב באוקיינוסים, ימים וכלל משאבי הים לפיתוח בר קיימא; יעד 15: הגנה, שחזור וקידום שימוש בר קיימא במערכות אקולוגיות, ביערות, ניהול בר קיימא של היערות,

לחימה בתהליכי מדבור וצמצום מגוון ביולוגי; יעד 16: קידום חברות כוללניות החיות בשלום לפיתוח בר קיימא, נגישות לכל למערכת משפט אפקטיבית, אמינה וכוללת בכל הרמות; יעד 17: חיזוק והעמקת השותפות העולמית לפיתוח בר קיימא.

3. היעדים כפתרון הוליסטי למאבקים חברתיים וגלובליים

מנת להבטיח השגת מטרות אחרות. לפיכך, על מנת להשיג את מימוש היעדים עד שנת 2030, חלק ניכר מהעבודה צריכה להתמקד במרחבים המצטלבים בין היעדים, דבר שמחייב אימוץ ראייה הוליסטית ומערכתית המחברת בין תהליכים שונים, לצד גישת ההצטלבויות (Intersectional Approach) המכירה בכך שאנשים הם בעלי זהויות שונות, צרכים שונים וסדרי עדיפויות שונים וכן בעלי יכולות משתנות לאורך זמן, באופן המשפיע על חוסנם ויכולתם להתמודד עם סיטואציות ומפגעים שונים. על הצורך בפתרונות משולבים לקידום יעדי הפיתוח ציין האו"ם:

האתגרים וההתחייבויות הכלולים בכנסים ובפסגות הגדולות הללו קשורים זה בזה וקוראים לפתרונות משולבים. כדי לטפל בהם ביעילות, יש צורך בגישה חדשה. פיתוח בר-קיימא מכיר בכך שמיגור העוני על כל צורותיו וממדיו, מאבק באי-שוויון במדינות ובין המדינות, שמירה על כדור הארץ, יצירת צמיחה כלכלית מתמשכת, כוללת ובת קיימא וטיפול הכללה חברתית קשורים זה לזה ותלויים זה בזה⁹

ושוב, בראי משבר הקורונה, הצורך 'להתאושש טוב יותר' ולבנות עולם בריא, בטוח, הוגן יותר ומשגשג הוא מאמץ שדרוש עכשיו יותר מאי פעם.

המגפה חשפה במידה רבה את החולשות היסודיות במערכות עליהן נשענות מדינות העולם. המשבר גילה לעיני כול כיצד מערכות בריאות חלשות ומוזנחות, שוק תעסוקה שסובל מפערים מגדריים ועוד, מחמירים עם המשבר וכיצד קבוצות פגיעות כגון נשים, מבוגרים ואנשים החיים בעוני ניצבים בחזית הנפגעים מהמשבר. אם היה אי פעם ספק שהעולם עומד בפני אתגרים משותפים ומורכבים, הרי המגפה המחירה מעל כל ספק את התלות ההדדית שלנו אחד בשני ובמערכות הטבע, ואת החשיבות של גישה מערכתית במציאת פתרונות משותפים הדורשים ראייה משולבת של הבעיות ופתרון.

כאשר נשאל ג'ייקוב טרולבק, (Jakob Trollbäck⁷), המעצב השוודי שפיתח את השפה הויזואלית של יעדי הפיתוח "עם איזה יעדים כדאי להתחיל לעבוד?". הוא השיב שעבודה על כל יעד חשובה בפני עצמה, אבל צריך להשקיע בשותפות ושיתופי פעולה (יעד 17) ולהתקדם היכן שתהיה ההשפעה הגדולה: בפעולות למען האקלים (יעד 13), שכן בלי פלנטה תומכת חיים לא נוכל לקיים דבר, ושוויון מגדרי ומנהיגות נשים (יעד 5), שם המפתח לשינוי⁸.

נקודת החוזק של יעדי הפיתוח מצויה בכך שיש בהם כדי להציע פתרונות הוליסטיים לבעיות ולאתגרים העומדים כיום בפני המין האנושי – מעין מפת דרכים לעתיד טוב יותר. ניתוח מקרוב של יעדי הפיתוח מצביע על כך שהיעדים שזורים אלה באלה. הצלחת מטרות מסוימות חיונית על

ב. רקע לדו"ח

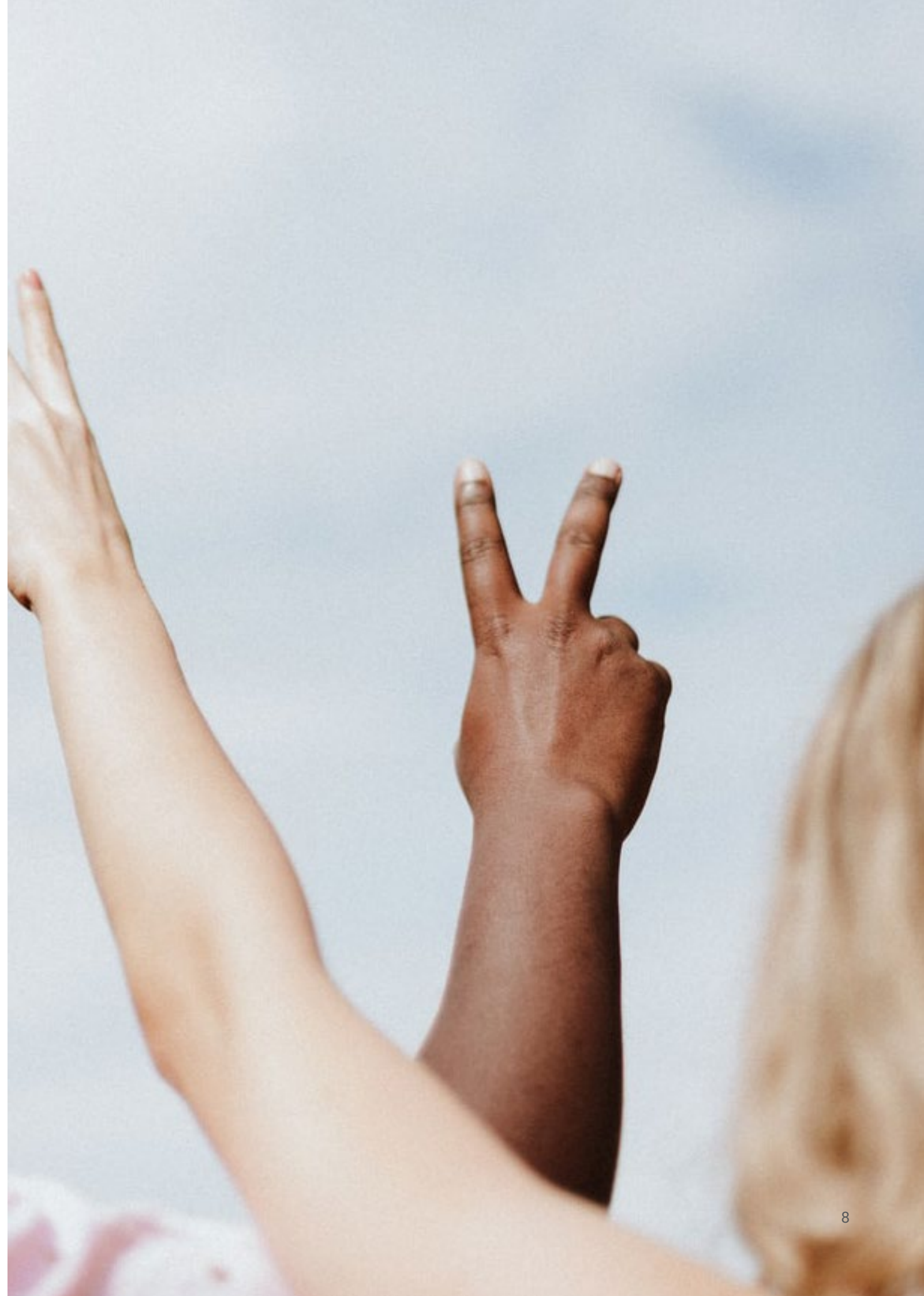
ביקש להניח אבן יסוד ליישום אג'נדה 2030 בישראל, מנקודת מבט של החברה האזרחית כולל הצגת המנגנונים ההכרחיים לצורך הטמעת היעדים בישראל.

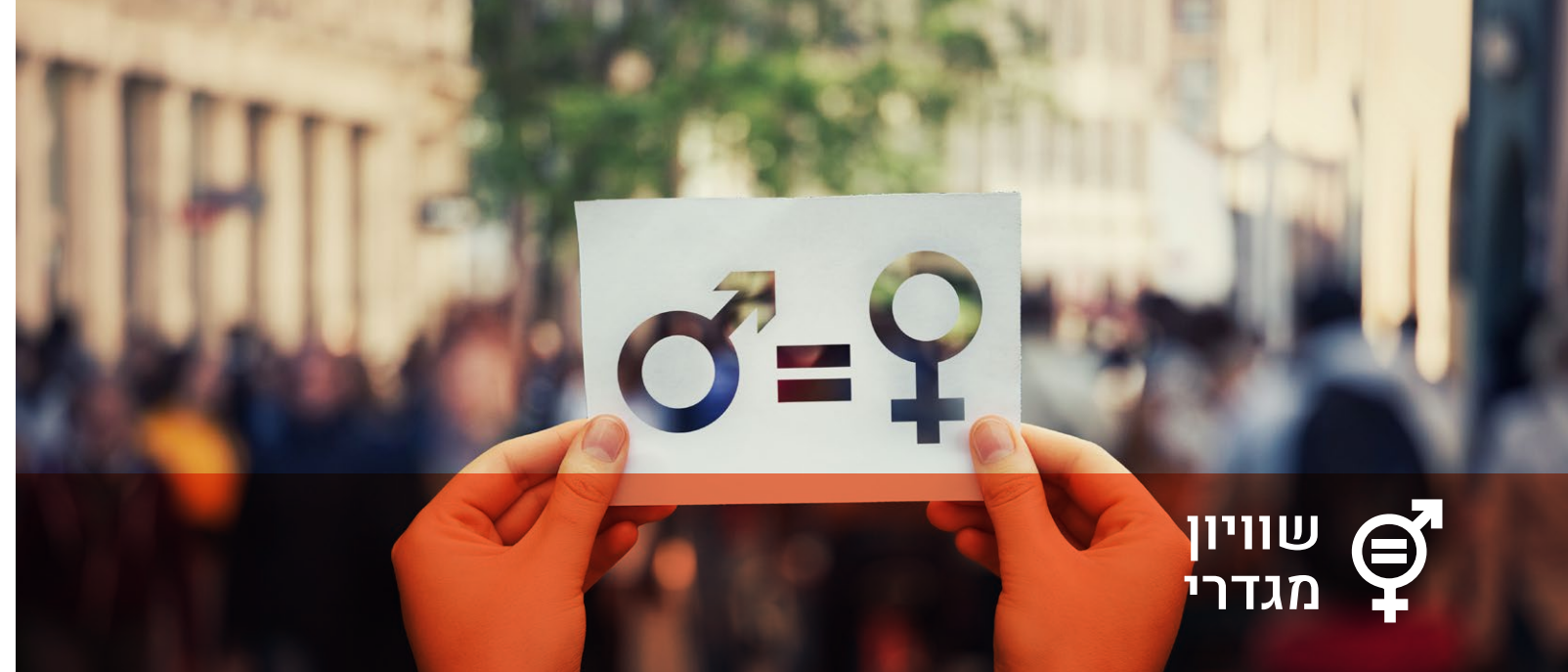
הדו"ח הנוכחי נשען על עבודת ארגוני החברה האזרחית בישראל בתקופת משבר הקורונה כמו גם על מקורות משניים מהארץ ומהעולם שנכתבו על משבר הקורונה בנושאי מגדר, עוני ואקלים. כמו כן, נשען הדו"ח על עדויות וניתוחים מארוע שנערך על ידי חברות הקואלציה, עמותת איתך מעכי ומרכז השל לקיימות, בשיתוף פעולה עם המכללה האקדמית לחינוך על שם קיי, קרן הנרייך בל ופרוייקט ואדי עתיר בנגב בנושא "בטחון, מגדר ואקלים"¹². באירוע שהתקיים בנובמבר 2020 באמצעים דיגיטליים השתתפו למעלה מ-250 משתתפים\ות, ביניהן סטודנטים וסטודנטיות מהיישובים הבדווים בנגב, אשר נתבקשו להצביע על הקשר ו/או המפגש בין שלושת הנושאים (מגדר, אקלים ובטחון) בחייהם היומיומיים.

דו"ח זה הוא פרי עבודת קואליציית ארגונים ליישום אג'נדה 2030 בישראל בהובלת עמותת איתך מעכי משפטניות למען צדק חברתי, מרכז השל לקיימות ומנהיגות אזרחית- ארגון הגג של החברה האזרחית, בשיתוף ותמיכה של קרן היינריך בל. הקואליציה כוללת עשרות ארגונים מתחומים שונים ועובדת מזה שלוש שנים כדי להטמיע את התוכן והשפה של יעדי הפיתוח לתוך פעילות ארגוני חברה אזרחית בישראל ובתוך כך להשפיע על מדיניות ממשלתית באמצעות פלטפורמה זו.

בדצמבר 2017 ערכה עמותת איתך-מעכי, בשיתוף הקואלציה, דו"ח מיפוי מודלים לקידום היעדים הגלובליים של האו"ם על ידי החברה האזרחית ב-13 מדינות¹⁰.

כמו כן במאי 2019 הגישו חברי הקואליציה נייר עמדה לממשלה¹¹ אשר צורף כנספח לדו"ח הממשלתי שהוגש לאו"ם. נייר העמדה נכתב במסגרת דיון פתוח ומשתף של קואליציית ארגוני החברה האזרחית בישראל, תוך לימוד והשוואה לקואליציות דומות ברחבי העולם. נייר העמדה

שוויון מגדרי

ג. יעד 5 | השגת שוויון מגדרי והעצמת כל הנשים והנערות

יעד מספר 5 מקבל מקום מרכזי במיוחד בדו"ח, הן בשל היותו מפתח חשוב לצמיחה ולשגשוג בעולם והן בשל הפגיעה הקשה שהביא איתו משבר הקורונה בקידום יעד זה. הדו"ח ינסה להצביע על נקודות החיבור בין יעד זה ליעדים אחרים ועל החשיבות של שילוב פתרונות בין קידום שוויון מגדרי, מיגור עוני, צמיחה כלכלית, גישה נאותה למשאבים וטכנולוגיה ועוד.

יעד זה כולל 9 מטרות ו-14 מדדים לבחינת התקדמות המדינות. המטרות אשר הציב האו"ם ליעד 5 כוללות את מרבית הנושאים אשר ארגוני חברה אזרחית, העוסקים בזכויות נשים בישראל ובעולם, מקדמים זה שנים רבות. נושאים אלה נותרו עדיין על סדר היום, כגון אלימות על רקע מגדרי, שכר לא שווה בעבודה לנשים ולגברים, וכן נטל הטיפול הרובץ עדיין על כתפיהן של נשים בעולם.

להלן רשימת המטרות הכלולות ביעד מספר 5: 5.1 לשים קץ לכל צורות האפליה נגד כל הנשים והנערות בכל מקום.

5.2 לשים סוף לכל צורות האלימות נגד נשים ונערות במרחב הציבורי והפרטי, כולל סחר, ניצול מיני וסוגי ניצול אחרים.

5.3 למגר את כל המנהגים המזיקים, כגון נישואי קטינות, נישואין בכפייה וברית מילה לנשים ולנערות.

5.4 להעריך ולהכיר בטיפול המתבצע בלא שכר

ועבודה ביתית באמצעות מתן שירותים ציבוריים, תשתיות מדיניות, הגנה חברתית וקידום אחריות משותפת בתוך משק הבית והמשפחה באופן ראוי ברמה לאומית.

5.5 להבטיח השתתפות מלאה ואפקטיבית של נשים ושוויון הזדמנויות למנהיגות בכל רמות קבלת ההחלטות בחיים הפוליטיים, הכלכליים והציבוריים.

5.6 להבטיח גישה אוניברסלית לבריאות המינית והפריון וזכויות הפוריות כפי שהוסכם בהתאם לתוכנית הפעולה של "הוועידה הבינלאומית לאוכלוסייה ופיתוח" ועל ידי פלטפורמת הפעולה של בייג'ינג ומסמכי תוצאות ועידות הסקירה שלהם.

5.7 לבצע רפורמות ולתת לנשים זכויות שוות למשאבים הכלכליים, כמו גם גישה לבעלות ולשליטה על קרקעות וצורות אחרות של רכוש, שירותים פיננסיים, ירושה ומשאבים טבעיים, בהתאם לחוקים הלאומיים.

5.8 לשפר את השימוש ב-"טכנולוגיה מאפשרת", בפרט טכנולוגיית מידע ותקשורת, כדי לקדם העצמת נשים.

5.9 לאמץ ולחזק מדיניות סבירה וחקיקה הניתנת לאכיפה לקידום השוויון בין המינים ולהעצמת כל הנשים והנערות בכל הרמות.

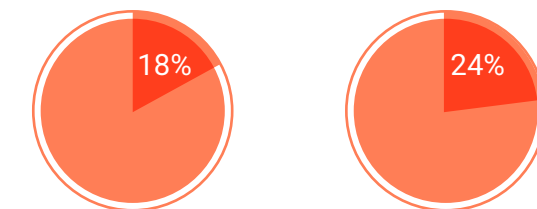
נוסף על היותו יעד עצמאי בפני עצמו, שוויון מגדרי שזור גם ביעדים אחרים, מה שממחיש את חשיבות הקשר בין היעדים השונים. דוגמאות ליעדים נוספים ששזור בהם היעד של שוויון מגדרי:

עוני - יעד מספר 1.ב: קורא ליצירת מסגרת מדיניות נאותה ברמה הלאומית, האזוריות והבינלאומיות המבוססת על אסטרטגיות פיתוח רגישות מגדרית ורגישות לעוני, לתמיכה בהשקעה מואצת בפעולות למיגור העוני¹³.

חינוך - יעד מספר 4.5: קורא לביטול פערים מגדריים בחינוך עד לשנת 2030 ולהבטיח גישה שווה בכל רמות החינוך והכשרות מקצועיות לאוכלוסיות פגיעות, כולל אנשים בעלי מוגבלויות, קבוצות ילדים וילדים.

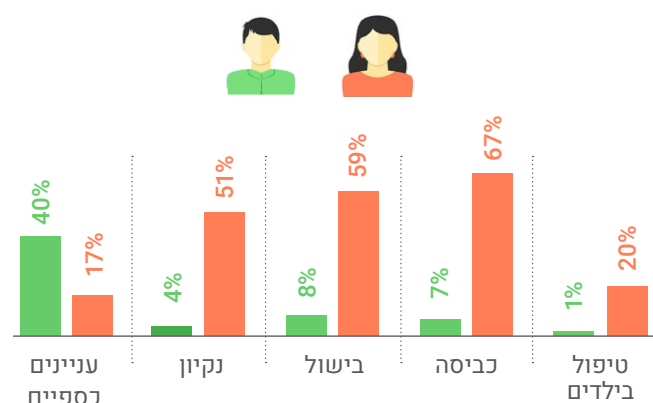
מידע מעקב ואחריות - יעד מספר 17.18: קורא לשיפור התמיכה בבניית יכולות למדינות מתפתחות, להגדיל משמעותית את זמינותם של נתונים איכותיים, מהימנים ואמינים מחולקים לפי הכנסה, מגדר, גיל, גזע, מוצא אתני, סטטוס הגירה, נכות, מיקום גיאוגרפי ומאפיינים רלוונטיים אחרים בהקשרים לאומיים וזאת עד לשנת 2020.

נשים ונערות בגילאי 15-49 שחוו אלימות פיזית ו/או מינית מצד בן זוגן ב-12 החודשים האחרונים

במדינות מתפתחות

עבודות בית אצל בני זוג נשואים

מקור: נתוני למ"ס 2019

1. שוויון מגדרי - תמונת מצב בעולם ובישראל ערב משבר הקורונה:

בשנת 2019 הגישה הוועידה הכלכלית והחברתית באו"ם למזכיר הכללי את הדו"ח השנתי על התקדמות יעדי פיתוח בר קיימא בעולם. הדו"ח התבסס על נתונים שנאספו מ-106 מדינות בעולם והצביע על הנתונים הבאים בכל הנוגע ליעד מספר 5:¹⁴

- 18% מהנשים ומהנערות בגילאי 15-49 שהיו להן אי פעם בני זוג חוו אלימות פיזית ו/או מינית מצד בן הזוג ב-12 החודשים האחרונים. במדינות מתפתחות נתון זה מגיע עד כדי 24% לפחות.

- בממוצע נשים מקדישות פי 3 זמן ביום עבור עבודות לא מתוגמלות ועבודות בית ביחס לגברים, מה שמגביל את זמינותן לעבודה בתשלום, לחינוך ולפנאי, דבר המהווה גורם מרכזי לפערים סוציו-אקונומיים.

- נשים ממשיכות לסבול מתת ייצוג בפוליטיקה.

- נשים מחזיקות רק ב-27% מהמשרות הניהוליות בעולם.

- חוקים מפלים ופערים בהגנה בחוק - 29% מהמדינות סובלות מפערי הגנה בעבודה ו-24% בשל פערי הגנה בתחום של נישואין ומשפחה.

- למרות התקדמות בביצוע תקצוב רגיש מגדרי בעולם, עדיין יש פערים במאמצים של מדינות להקים מערכות מעקב ואיתור שקופות. יש ירידה כללית בעולם בפרקטיקות מילת נשים ונישואי קטינות.

עיון בנתונים העולמיים מראה שלמרות ירידה בפגיעה בנשים בתחומים מסוימים, כגון נישואי קטינות ומילת נשים, ביתר הנושאים, כגון פערים מגדריים בעבודה, משפחה, אלימות על רקע מגדרי, טיפול במשפחה ובילדים ותת-ייצוג של נשים בפוליטיקה ממשיכים להוות אתגר בעולם ובישראל. יש לציין כי בישראל אין מדובר בנושאים חדשים אלא בנושאים אשר ארגוני החברה האזרחית מעלים על סדר היום הציבורי כבר יותר מ-30 שנה ומתריעים על הצורך בקידום חקיקה ומדיניות

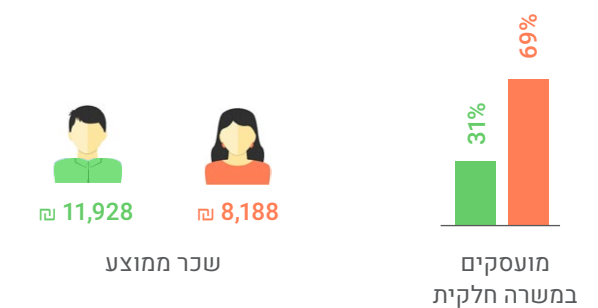
לצורך צמצום הפערים המגדריים בתחומים אלה.

מדד המגדר של מכון ון ליר הוא מדד העוקב אחר שינויים לאורך זמן במצבם של נשים ושל גברים בישראל. המדד שפורסם בשנת 2020 מצא שברוב תחומי החיים נשמר פער מגדרי לטובת הגברים וכי מגמות אי־שוויון הוחרפו והעמיקו בעקבות משבר הקורונה. עוד עולה מהמדד כי הדבר עלול לפגוע אנושות בהישגים של עשרות השנים האחרונות בתחומי ההשכלה, התעסוקה, חלוקת העבודות השקופות בין נשים וגברים והמאבק באלימות כלפי נשים¹⁵.

התחומים שבהם עדיין בולט פער לטובת גברים לפי מדד המגדר:

- שיעור השתתפות בשוק העבודה
- שכר חודשי ממוצע (נכון לשנת 2019 שכר ממוצע של גברים עמד על 11,928 ש"ח ושל נשים על 8,188 ש"ח)
- שיעור העובדים במשרה חלקית (69% נשים מול 31% גברים)
- שיעור ספורטאים פעילים
- שיעור מנכ"לים. יות במשק
- שיעור נשים בכנסת ישראל
- מספר השעות השבועיות המוקדשות לעבודת בית
- המשך קיומה של אלימות על רקע מגדרי

נתון חיובי שעומד לזכות הנשים בישראל הוא שיותר ויותר נשים רוכשות השכלה גבוהה ואף מרחיבות את תחומי הלימוד. עם זאת, נראה שהנשים אינן מצליחות לתרגם יתרון זה ליתרון בשוק התעסוקה ובזירה הפוליטית והכלכלית,

ועדיין קיימים חסמים מבניים ותרבותיים בפני נשים בתחומים אלה¹⁶.

2. שוויון מגדרי בעולם ובישראל לאחר פרוץ משבר הקורונה:

עם פרוץ משבר הקורונה, ניכר כי לצד הפגיעה בבריאות והחשש מפני עלייה באחוזי תחלואה ותמותה כתוצאה ישירה מהידבקות בווירוס, אוכלוסיות פגיעות כולל א.נשים החיים בעוני, נשים, ילדות, א.נשים מבוגרות, א.נשים עם מוגבלות, מהגרות, פליטות, ועובדות. בלתי פורמליים הושפעו באופן לא פרופורציונאלי מהמגפה ביחס לאחרים¹⁷.

הנתונים והדיווחים בכל העולם הצביעו על פגיעה קשה בנשים ובנערות בעקבות פרוץ המגפה, בין היתר מהסיבות הבאות: שלושה רבעים מכוח האדם הרפואי והסיעודי בעולם הן נשים, נשים מקדישות פי שלושה יותר זמן מגברים בטיפול בבית ובילדים ללא תשלום. נצפתה עלייה ניכרת במקרי אלימות במשפחה נגד נשים וילדות, במיוחד במהלך תקופות הסגר. כמו כן, בלטה החשיבות בסגירת פערים בגישה לטכנולוגיה, אשר מהווה מפתח לפיתוח כלכלי¹⁸.

בדומה לעולם, בישראל הייתה החמרה במצבן של הנשים בעקבות פרוץ המגפה, הטלת סגרים והגבלות על חופש התנועה: עלייה בנתוני נשים שפוטרו או הוצאו לחופשה ללא תשלום, עלייה במקרי אלימות במשפחה, תתייצוג של נשים במוקדי קבלת החלטות, חלוקה לא שוויונית בנטל הטיפול בילדים ובבית, פגיעה בעבודה, בפרנסה ועוד. גם הסגר השלישי שהוטל בחודש ינואר 2021 פגע יותר בנשים, בצעירות, ים ובמבוגרות. נתונים של הלמ"ס מראים שהנשים המשיכו להיות אחת האוכלוסיות הנפגעות ביותר מהמשבר, בין היתר, בשל עול הטיפול בילדים¹⁹. לאור העשייה רבת השנים של ארגוני החברה האזרחית בישראל בתחום השוויון המגדרי, ניתן היה להניח שבבוא המדינה לקבל החלטות פוליטיות הנוגעות למאבק במשבר ו/או יציאה ממנו, תתייחס המדינה באופן מיוחד לפגיעה בציבור הנשים, ובפרט בנשים נפגעות אלימות, נשים שחיות בעוני ובאזורי הפריפריה וכיוצא באלו, ותדאג, לכל הפחות, לייצוג הולם

לאוכלוסיות אלו במוקדי קבלת ההחלטות. אלא שתמונת המצב שהתגלתה מצביעה על כך שההיפך הוא נכון: ארגוני חברה אזרחית נאלצו לשוב ולהזכיר למדינה את מחויבותה לשוויון מגדרי ונאלצו לשכנע אותה שיש קשר הדוק בין משבר הקורונה לבין נושאים מגדריים. כך, למרות מחויבותה של ישראל ליעד מספר 5 ולדו"ח שהוגש לאו"ם מטעם המדינה בשנת 2019²⁰, נושאים אלו כמעט שננטשו כליל עם פרוץ המגפה. במהלך הזמן ובעקבות שיתוף החברה האזרחית החל טיפול ממשלתי בחלק מהנושאים, אך חלקם לא קיבלו מענה עד היום.

להלן סקירה חלקית של נתונים העולים מפעילות חברה אזרחית וכן ממקורות נוספים במהלך משבר הקורונה:

עלייה בדיווחים על מקרי אלימות במשפחה

על פי נתוני משטרת ישראל, בחודשים מרץ - אפריל 2020, חלה עלייה של כ-17% במספר התיקים שנפתחו על עבירות אלימות במשפחה, בהשוואה לתקופה המקבילה בשנת 2019. גם נתוני הפניות למוקד משרד הרווחה מראים עלייה ניכרת בדיווחי אלימות במשפחה²¹. הנתונים על אלימות נגד נשים במהלך החודשים מאי - יולי 2020 לעומת אותם חודשים בשנת 2019 הצביעו גם הם על עלייה בתיקי משטרה שנפתחו בגין אלימות כלפי נשים במשפחה ועלייה של כ-15% במספר הבקשות להוצאת צווי הגנה²².

ארגון ויצ"ו דיווח אף הוא על עלייה של 50% בפניות נשים אודות זכויותיהן בעבודה וכן עליה בפניות בנוגע לאלימות במשפחה. בארגון "איתך-מעכי" נרשמה עלייה של למעלה מ-60% בכמות הפניות לקו החם לעומת התקופה המקבילה בשנת 2019. עמותת "רוח נשית" העוסקת בשיקום כלכלי - תעסוקתי של נשים נפגעות אלימות, חוותה אף היא עלייה משמעותית במספר הפניות שהגיעו אליה בתקופה זו. מפניות אלו בולטת במיוחד עלייה ניכרת במצבים של מצוקה, חרדה, מתח וקשיים כלכליים לעומת תקופות של בשגרה²⁴.

עמותת "נשים נגד אלימות", המנהלת קו חם וכן מקלט לנשים נפגעות אלימות, מדווחת על עלייה של כ-42% במספר הפניות של נשים ערביות

שדיווחו על אלימות בשנת 2020 לעומת שנת 2019. העמותה גם מדווחת על תפוסה מלאה במקלט שהיא מנהלת ועל כך שמצבן של נשים שחיות בפזורה הבדואית בנגב אף קשה יותר²⁵. העלייה במימדי התופעה של אלימות נגד נשים במשפחה היא אחת התוצאות הממוגדרות הקשות של הסגר הנכפה בגין הקורונה, לצד מחסור כרוני בנתונים אמינים אודות שיעור, עוצמת ומאפייני האלימות והעדר מנגנוני טיפול אפקטיביים²⁶.

גניזת תקציב לטיפול באלימות במשפחה

בלב משבר הקורונה אף התגלה כי נגנז תקציב של 20 מיליון שקל אשר יועד לטיפול בגברים אלימים ואושר עוד לפני פרוץ המגפה. המדובר בתקציב אשר אושר על ידי הממשלה בינואר 2019 ובשל המצב הפוליטי בישראל אושר על ידי ועדת הכספים של הכנסת והועבר באיחור רב למשרד הרווחה. משרד הרווחה לא הספיק לממש את התקציב עד סוף שנת 2019 ולכן הכסף נלקח ממנו. משרד הרווחה ביקש לשריין את התקציב לשנת 2020, אך סורב²⁷. בעקבות חשיפת הנושא בתקשורת ופעילות ארגוני נשים בהובלת שדולת הנשים, התקציב הוחזר למשרד הרווחה²⁸.

המשטרה מסרבת למסור מידע על תיקים של נשים ערביות שנרצחו

בחודש אוגוסט 2020 "עמותת נשים נגד אלימות" בנצרת, המיוצגת על ידי האגודה לזכויות האזרח בישראל עתרה לבית המשפט המחוזי בירושלים לפי חוק חופש מידע, בעניין סירוב משטרת ישראל למסור לעמותה מידע מפולח אודות רצח נשים ערביות.

מיפוי ראשוני של המידע שהיה קיים בידי העמותה, העלה שכ-60% מתיקי רצח נשים ערביות אינם מפוענחים ו/או לא מוצה הדין עם האשמים. על כן פנתה העמותה למשטרה בבקשה לקבלת מידע אודות התיקים ומאמצי החקירה בהם, זאת למטרת עריכת מחקר בנושא. המשטרה סירבה למסור את המידע בטענה כי אינה מבצעת פילוח לפי לאום בעבירות רצח נשים, וכן מתוך טענה של הגנה על פרטיות המקרים. העתירה עדיין תלויה ועומדת²⁹. ראוי להדגיש שוב כי הדרישה לפילוח נתונים שהציבו יעדי פיתוח

בר-קיימא קוראת באופן מפורש להגדלה משמעותית של זמינות נתונים איכותיים, מהימנים ואמינים מחולקים לפי הכנסה, מגדר, גיל, גזע, מוצא אתני, סטטוס הגירה, נכות, מיקום גיאוגרפי ומאפיינים רלוונטיים אחרים, ועל כן נראה שהתנהלות המשטרה אינה עומדת ביעד זה (מטרה 17.18).

השר לביטחון פנים דחה החלטה אשר היה בה כדי להפחית מעשי רצח נגד נשים בנשק חם

ביולי 2020, בלב משבר הקורונה והעלייה במקרי האלימות נגד נשים במשפחה, ובשנה שבה 40% מהנשים נרצחו בנשק חם, החליט השר החדש לביטחון פנים, אמיר אוחנה, לדחות את צמצום מספר המאבטחים הרשאים לצאת לביתם עם נשק – בטענה שעל הפרק עומדים מהלכים מדיניים בעלי השלכות ביטחוניות. החלטה על צמצום כלי הנשק במרחב הציבורי התקבלה על ידי השר היוצא, גלעד ארדן, לאחר רצח ילנה יצחקבייב ז"ל בינואר 2020 שבוצע על ידי בן זוגה, שנשא נשק בשל תפקידו כשעבד כמאבטח בגן ילדים, וכן בעקבות עתירה לבג"צ שהגישו האגודה לזכויות האזרח ועמותת איתן מעכי בשם קואליציית האקדח על שולחן המטבח בנושא. המטרה הייתה לצמצם את הסכנה המרחפת מעל חייהן של נשים הנמצאות במערכות יחסים אלימות, ומאיומות מעצם הימצאותם של כלי נשק בבתיים ובמרחב הציבורי. בעקבות דחיית ההחלטה, 13,000 מאבטחים שעתידיים היו להפקיד את נשקם בסיום יום העבודה, ממשיכים להסתובב חמושים במרחב הפרטי והציבורי שלא לצורך³⁰. בפברואר 2020 בג"ץ נתן צו על תנאי במסגרת העתירה, לגבי הוראת השעה המאפשרת יציאה עם נשק, בעוד שהחוק מחייב הפקדת נשק של מאבטחים.

מאבק להחזרת שירותים חברתיים מופרטים המעניקים שירותים לנערות וילדים

במיפוי שעשתה עמותת איתן-מעכי בתחילת משבר הקורונה התברר שמשרד הרווחה נתן הוראה לסגור את השירותים החברתיים המופרטים מייד עם פרוץ המשבר. בנוסף לכך, אופן יישום תקנות החירום שקבעו את צמצום כוח האדם הנוכח בו-זמנית ברשויות המקומיות ל-30% במהלך הסגר הראשון בחודש מרץ 2020,

הביא לצמצום בהעסקת העובדים הסוציאליים ברשויות המקומיות, בניגוד להנחיות שחייבו את המשך העסקתם.

להשלמת התמונה יצוין כי השירותים המופרטים הם עובדים סוציאליים אשר מועסקים בידי עמותות או תאגידים עירוניים ומעניקים שירותים חיוניים, כגון בתים חמים לנערות במצוקה, שירותים לאוכלוסיות רווחה ועוד, אשר הצורך בהם רק עלה בתקופת המשבר.

נייר עמדה שהוגש בידי ארגונים רבים בשיתוף עם איגוד העובדים הסוציאליים הוגש לוועדת העבודה והרווחה המיוחדת של הכנסת והתקיים דיון בנושא בוועדה ובשולחן עגול בין -מגזרי בנושא נשים³¹. בעקבות דיונים אלה בוצע תיקון בתקנות שעת החירום, והעובדים והעובדות הסוציאליים הוחרגו ממניין ה-30%, דבר שהוביל להחזרתם לעבודה. גם חלק מהשירותים החברתיים חזרו לעבוד בהוראת משרד הרווחה, אך לא בהיקפי המימון הנדרשים שצומצמו, למרות הצורך הרב בשירותים אלה.

פגיעה כלכלית

כבר לפני משבר הקורונה, דפוסי עבודתן של נשים חשפו אותן לפגיעות בשוק התעסוקה: נשים עובדות במשרות חלקיות יותר מגברים ומרוויחות בממוצע שכר נמוך יותר מאשר גברים. לנשים יש ייצוג יתר בכלכלה הבלתי פורמלית: בכלל זה עובדות במשק בית - בניקיון ובטיפול בילדים, חסרות מעמד, מבקשות מקלט ועוד. בזמן המשבר, פגיעותן של נשים בשוק התעסוקה הלכה וגברה - שיעור הנשים בקרב הנרשמים החדשים בשירות התעסוקה עלה, סגירת מסגרות החינוך פגעה ביכולתן של נשים להתפרנס ובגל השני של המשבר (ספטמבר 2020) נשים היוו 70% מדורשי עבודה חדשים לחל"ת שני או יותר³².

הפערים המגדריים בשוק התעסוקה משתקפים בייצוג יתר של נשים במגזר הציבורי, במיוחד בדרגות ועיסוקים שקל לפטרם בשל היותם "בלתי-חיוניים", ובהם חינוך ושירותים חברתיים. כמו כן, לנשים ייצוג יתר במגזר הפרטי באירוח (מסעדות, מלונות), מינהל וקמעונאות. עובדה זו תרמה לייצוג יתר שלהן בקרב אוכלוסיית המובטלים, אך בכל הענפים יותר נשים איבדו

את מקום עבודתן. התגובה למשבר הדגישה מחד נוסף של חוסר הערכה כלפי עבודת נשים וחשש כי רעיונות כגון העדפת "המפרנס העיקרי" (הגבר) בתקופות של פיטורים המוניים ייתפס שוב כגישה לגיטימית³³. המשבר גם חשף היררכיית מדרג יישום המדיניות: אנשים פגיעים יותר בשוק העבודה, כגון א.נשים עם מוגבלות (המעמדה אותם בסיכון) יהיו הראשונים שיוצאו לחופשה, בתשלום או ללא תשלום; רמות גבוהות של אבטלה בקרב האוכלוסייה הערבית ועד מהגרי. ות עבודה ומבקשי.ות מקלט, שבדרך כלל אינם כלולים במערכת הביטוח הלאומי. קבוצות אלו שילמו מחיר כבד כתוצאה מהמשבר³⁴.

נטל עבודות טיפול בבית

השבתת המשק, יחד עם סגירת מערכת החינוך והגבלות על תנועות מחוץ לתחום הבית, הביא לביקוש גובר לעבודה ללא תשלום (טיפול ועבודות בית) בבית. אמנם זוגות ישראלים רבים עובדים במשרה מלאה, אך במהלך משבר הקורונה עבודת הטיפול היו מנת חלקן של נשים יותר מגברים³⁵.

פגיעה בתעסוקת נשים בהיריון

נשים בהיריון הפכו להיות יותר חשופות לפגיעה מצד מעסיקים שכן רבות מהן פוטרו, הוצאו לחל"ת או נפגעו בתנאי העסקתן. אמנם יש בישראל חקיקה המגינה על נשים בהיריון מפני פיטורין, מה שמחייב את המעסיק בפנייה לממונה על עבודת נשים בבקשה לקבלת היתר לפיטורי אישה בהיריון או בטיפול פוריות אלא שבתחילת חודש אפריל פרסמה המדינה תקנות שעת חירום שאפשרו חריגה מהחוק. התקנות החדשות אפשרו הוצאה לחל"ת ללא היתר, בהסכמת העובדת, לתקופה שבין שלושים לשישים יום - וזאת רק אם נעשו מאמצים למצוא תפקיד אחר לעובדת שתפקידה צומצם עקב משבר הקורונה. ארגוני חברה אזרחית עתרו לבג"צ בטענה שהתקנות מהוות התנערות מוחלטת של הממונה על חוק עבודת נשים מהפעלת שיקול הדעת בכל הנוגע להוצאתן של נשים לחל"ת בתקופה הפגיעה ביותר בחיי העבודה שלהן, ובשעת משבר. עם הגשת העתירה ועוד טרם הדיון הראשון, בוטלו התקנות ביום 17.4.2020³⁶. למרות פניות חוזרות ונשנות לממונה על עבודת נשים לפרסם נוהל ברור המגן על הזכויות של עובדות שמבוקש להוציאן

לחל"ת, רק במרץ 2021, שנה לאחר פרוץ המשבר, במהלכה זכויות העובדות להליך הוגן נפגעו בידי המפקחים מטעם הממונה, פורסם הנוהל.

בטיחות של עובדות חיוניות

בעקבות המשבר הגיעו לקו החם של עמותת איתן מעכי פניות של נשים העובדות במשרות חיוניות כגון מנקות, קופאיות, עובדות סוציאליות עם חשש לחשיפה לוורוס. בעקבות פניות אלה פנה הארגון לממונה על בטיחות בעבודה ולמשרד הבריאות על-מנת שיפעלו לפרסם הוראות בטיחות לגבי העסקת עובדות חיוניות³⁷.

העמותה יזמה פנייה דומה למשרד הבריאות הדורשת להסדיר את ההנחיות המגנות על נשים בהריון העלולות להיות חשופות לוורוס, ולאפשר להן לצאת לשמירת הריון³⁸. המענה של משרד הבריאות היה שאין סיכון מיוחד לנשים בהריון. רק בחודש דצמבר 2020 בעקבות פנייה נוספת הנסמכת על מחקרים חדשים שנעשו, הכיר משרד הבריאות שנשים בהריון הן אוכלוסיה בסיכון.

פגיעה בעסקים קטנים ובינוניים

נשים עצמאיות נפגעו יותר מגברים עצמאיים במהלך משבר הקורונה שכן רוב העסקים שבבעלות נשים הם עסקים קטנים או בינוניים שנפגעו הרבה יותר במהלך המשבר. עסקים מהבית שנשים נוטות לנהל כגון קוסמטיקאיות, ספריות וכו' נתקלו בקושי עצום במהלך המשבר, בין היתר לנוכח העובדה שהילדים שהו בבית במהלך תקופות הסגר. בנוסף, נשים משתמשות יותר בתחבורה ציבורית לעומת גברים, מה שמגדיל את הסיכוי להדבקה. מאחר שקווי האוטובוסים לא פעלו כרגיל בחלק מהתקופה נפגע חופש התנועה של נשים אף הוא³⁹.

תזכורת למדינה על מחויבותה לייצוג הולם

בשיא הגל הראשון של משבר הקורונה בישראל, המועצה לביטחון לאומי (להלן: "המל"ל") מינתה צוות מומחים להתמודדות עם המשבר אשר מנה 23 גברים ואף לא אישה אחת. החלטה זו הפרה את מחויבות המדינה על פי 16ג לחוק שיויו זכויות האישה, התשי"א-1951, הקובע את החובה לתת

ביטוי הולם לנשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה בוועדות ציבוריות ובצוותים לעיצוב מדיניות לאומית.

בחודש אפריל הגישו עמותת איתך-מעכי ומרכז רקמן עתירה לבג"ץ בשם 13 ארגוני חברה אזרחית בדרישה להורות למל"ל למנות מיידית נשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה, לרבות נשים ערביות ונשים חרדיות לצוות המומחים⁴⁰. העתירה נמחקה, משום שצוות המומחים סיים את תפקידו. עם זאת, השופטים מתחו ביקורת על חוסר הייצוג לנשים בצוות וקבעו באופן חד משמעי כי אין לקבל מצב של היעדר ייצוג לנשים גם בזמן משבר.

בסבב השני ולקראת היערכות המל"ל לגל השני של הקורונה הוכרזה ועדת מומחים חדשה של המל"ל המורכבת מ-9 נשים ו-4 גברים עם נציגות מהחברה החרדית והערבית⁴¹.

אי הכרה ביועצות לקידום מעמד האישה ברשויות המקומיות כעובדות חיוניות

עם פרוץ משבר הקורונה, הטלת המגבלות והוצאת עובדים רבים במשק לחופשה ללא תשלום, הופסקה גם עבודתן של מרבית היועצות לקידום מעמד האישה ברשויות המקומיות. בכך נמנעה מהן האפשרות להביא לשולחן קבלת ההחלטות העירוני את צרכיהן של נשים ונערות בזמן חירום, ולהוביל את פעולת הרשות המקומית בנושאים הנוגעים למניעת אלימות, מתן מענים למשבר הכלכלי ועוד.

גם במקרה זה ארגוני חברה אזרחית נאלצו להזכיר למדינה את מחויבותה לשוויון מגדרי ברשויות המקומיות ואת חיוניות תפקיד היועצת כפי שהוא מוגדר בחוק⁴². סעיף 3א' לחוק קובע את סמכויות היועצת כולל קידום מעמד האישה והשוויון בין המינים, ביעור ההפליה נגד נשים ומניעת אלימות נגד נשים. עוד קובע החוק חובה לזמן את היועצת לכל ישיבה של מועצת הרשות המקומית ולקבל את עמדתה בטרם תינתן החלטה הנוגעת לתחומי אחריותה, לתושבות הרשות או לעובדותיה.

באפריל 2020 הגישו איגוד היועצות לקידום מעמד האישה ועמותת איתך מעכי עתירה לבג"ץ בדרישה להוסיף את היועצות לרשימת העובדים החיוניים בשעת חירום ברשויות

המקומיות⁴³. בעקבות העתירה משרד הפנים הכיר ביועצות כעובדות סטטוטוריות שחובה להעסיקן, זאת בשורה אחת עם תפקידים נוספים ברשות כגון מנכ"ל, גזבר ויועץ משפטי⁴⁴.

תזכורת נוספת ליישום החלטה 1325 להבטחת ייצוג נשים במוקדי קבלת החלטות בנושא שלום בטחון והגנה על נשים מפני אלימות

עשרים שנה עברו מאז התקבלה החלטת מועצת האו"ם 1325 שדרשה מהמדינות החברות באו"ם להבטיח ייצוג לנשים במוקדי קבלת החלטות בנושאי שלום ובטחון והגנה על נשים מכל סוגי האלימות. בעוד שב-86 מדינות כבר אימצו תכנית פעולה כוללת ליישום 1325, ממשלת ישראל עדיין לא עשתה דבר, למרות שהתחייבה לכך בהחלטת הממשלה 2331 בשנת 2014 בפרט בנושאים של הגנה על נשים מפני אלימות וייצוג מגוון במוקדי קבלת החלטות⁴⁵.

ארגון איתך-מעכי פנה בשם 27 ארגוני נשים ו-124 פעילות ופעילים לשרה לשוויון חברתי, מירב כהן, בדרישה ליישם סוף סוף את החלטה 1325, במטרה לקדם שוויון מגדרי למען החברה כולה, נשים וגברים. לאחר פנייה כאמור, השרה לשוויון חברתי קיבלה החלטה באוקטובר 2020 המחייבת את המשרדים השונים בשירות המדינה למנות נשים לפחות למחצית מהתפקידים הבכירים וכן החליטה על הקמת מאגר קורות חיים של נשים עם ניסיון רלוונטי אשר יעודכן על ידי הרשות לקידום מעמד האישה⁴⁶. ב-17.11.2020

86 מדינות אימצו תוכנית פעולה ליישום החלטה 1325

3.פילוח, מידע ואיסוף נתונים גם על בסיס מגדר

הצהירה השרה בדיון מיוחד של הכנסת שהתקיים בנושא, כי תפעל להגיש לממשלה תכנית פעולה ליישום החלטה 1325 בהתאם להחלטת הממשלה משנת 2014.

אחד הדגשים של היעדים הגלובליים הוא חשיבותם של מידע ואיסוף נתונים והחובה ברמה מקומית ובינלאומית לדאוג למערכות פילוח נתונים לפי הקטיגוריות המוצעות על ידי האו"ם וקטיגוריות אחרות שיכולות להיות רלוונטיות למדינה.

מטרה 17.18 קוראת באופן מפורש להגדלה משמעותית של זמינות נתונים איכותיים, מהימנים ואמינים מחולקים לפי הכנסה, מגדר, גיל, גזע, מוצא אתני, סטטוס הגירה, נכות, מיקום גיאוגרפי ומאפיינים רלוונטיים אחרים לכל מדינה. כמו כן, בהחלטה 47/101 הצהירה הוועדה הסטטיסטית של האו"ם ששיפור איסוף הנתונים ופילוחם הוא תנאי יסודי ליישום מלא של מסגרת המדדים של היעדים, הן ברמה מקומית והן ברמה בינלאומית⁴⁷.

ישראל בשנת 2008 הוסף תיקון חקיקה בחוק שיווי זכויות האישה המחייב גוף ציבורי העורך דרך קבע איסוף ועיבוד של מידע הנוגע ליחידים, ומפרסמו לציבור במסגרת פרסום כללי שנועד לשמש למטרות סטטיסטיות, לכלול התייחסות למין⁴⁸. אותו תיקון הוסף לפקודת הסטטיסטיקה המחייב את הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה להוסיף קטגוריה של מין לפילוח לעריכת פעולות סטטיסטיות הנוגעות ליחידים⁴⁹.

שני החוקים מכילים סייגים המאפשרים חריגה מהכלל הנ"ל אם יש טעמים המצדיקים זאת וגם מעניקים שיקול דעת לסטטיסטיקן או לגורם הממונה בגוף ציבורי להוסיף נושאים בעלי השלכות מגדריות.

המלצות לפעולה בישראל למרות האמור בחוקים, נושא איסוף ופרסום הנתונים על בסיס מגדר, עדיין אינו מיושם בצורה נאותה וסבירה בישראל. כך למשל מצביע מדד המגדר בהוצאת מכון וון ליר⁵⁰ על מחסור בנתונים רשמיים מרשויות המדינה במיוחד אודות אלימות מגדרית לסוגיה

ומחברות המדד ממליצות על איסוף שיטתי ופרסום של נתונים סטטיסטיים מפולחים מגדרית על ידי כלל מוסדות ורשויות המדינה והקפדה על פילוח מגדרי במידע המוצג על ידי הרשויות במאגרים דיגיטליים⁵¹.

כמו כן, עתירה שהגיש ארגון נשים נגד אלימות בנצרת נגד משטרת ישראל חשפה את המחדל של המשטרה בפילוח נתונים על פי מגדר ולאום\מוצא המהווה קטגוריה חשובה לנוכח האחוז הגבוה של נשים ערביות שנרצחות מדי שנה (העולה על אחוזן באוכלוסיה).

מיגור העוני

ד. יעד מספר 1: מיגור עוני

עוני הוא יעד מספר 1 מבין 17 היעדים והוא אחד מעמודי התווך המרכזיים של היעדים הגלובליים.

כך תיאר האו"ם את מרכזיותו של יעד זה:

אנו מכירים בכך שמיגור העוני על כל צורותיו וממדיו, כולל עוני קיצוני, הוא האתגר העולמי הגדול ביותר ודרישה הכרחית לפיתוח בר קיימא. כל המדינות וכל בעלי העניין, הפועלים בשותפות ובשיתוף פעולה, יישמו תוכנית זו. אנו נחושים לשחרר את המין האנושי מעריצות העוני והרצון ולרפא ולהבטיח את כדור הארץ שלנו. אנו נחושים לנקוט בצעדים הנועזים והמהפכיים הדרושים בדחיפות בכדי להעביר את העולם למסלול בר קיימא. כשאנחנו יוצאים למסע הקולקטיבי הזה, אנו מתחייבים לא להשאיר אף אחד מאחור. 17 יעדי הפיתוח בר-קיימא ו-169 מטרות עליהן אנו מכריזים היום מדגימים את היקף השאיפה לסדר יום אוניברסלי חדש.⁵²

- 1.1. להלן רשימת המטרות הכלולות ביעד 1 : עד שנת 2030, יש למגר את העוני הקיצוני עבור כל האנשים בכל מקום, הנמדד כיום כאנשים החיים פחות מ-1.25 דולר ליום.
- 1.2. עד שנת 2030 לצמצם לפחות במחצית את שיעור הגברים, הנשים והילדים בכל הגילאים החיים בעוני בכל מימדיו בהתאם להגדרות הלאומיות.
- 1.3. יישום מערכות ואמצעים לאומיים מתאימים לסיפוק הגנה חברתית לכולם והשגת כיסוי משמעותי של העניים והפגיעים עד 2030.
- 1.4. עד שנת 2030 יש לוודא שלכל הגברים והנשים, במיוחד העניים והפגיעים, זכויות שוות למשאבים כלכליים, כמו גם גישה לשירותים בסיסיים, בעלות ושליטה בקרקעות ובצורות אחרות של רכוש, ירושה, משאבי טבע, טכנולוגיה ושירותים פיננסיים חדשים מתאימים, כולל מיקרו-מימון.
- 1.5. עד שנת 2030, יש לבנות את עמידותם של עניים במצבים פגיעים ולהפחית את חשיפתם ופגיעותם לאירועי קיצון הקשורים לאקלים ולזעזועים ואסונות כלכליים, חברתיים וסביבתיים אחרים.
- 1.6. להבטיח גיוס משמעותי של משאבים ממגוון מקורות, כולל באמצעות שיתופי פעולה משופרים, בכדי לספק אמצעים הולמים למדינות מתפתחות, ובמיוחד לאלו הפחות מפותחות, ליישם תוכניות ומדיניות לסיום העוני על כל ממדיו.
- 1.7. ייצור מסגרות מדיניות נאותות ברמה הלאומית, האזורית והבינלאומית, המבוססות על אסטרטגיות פיתוח פרו-עניים ורגישות מגדרית, כדי לתמוך בהשקעה מואצת בפעולות למיגור העוני.

1. נתונים עולמיים

הדו"ח יתייחס בקצרה ליעד זה וינסה לעמוד על הקשר בינו לבין יעדים אחרים לרבות יעד 5 שוויון מגדרי. הבחירה לכלול פרק קצר המתייחס ליעד זה נבעה גם מניתוח ממצאי מקרה הבוחן עליו מתבסס הדו"ח (ראו במפורט סעיף ו' לדו"ח) ממנו עולה כי בנוגע לאוכלוסיה הבדווית המתגוררת בנגב משבר הקורונה דחף יותר ויותר אנשים למעגל העוני, זאת לצד העדר גישה למשאבים, תשתיות וטכנולוגיה.

נתונים מהבנק העולמי מצביעים כי על פי ההערכות, מגפת הקורונה תדחק השנה בין 88 ל-115 מיליון בני אדם לעוני קיצוני, ומספר זה עשוי לעלות ל-150 מיליון עד סוף שנת 2021, תלוי בחומרת המיתון הכלכלי. עוני קיצוני, המוגדר כחיים בפחות מ-1.90 דולר ליום, עלול להשפיע על בין 9.1% ל-9.4% מאוכלוסיית העולם בשנת 2020, מה שמהווה נסיגה קשה שכן אילולא התפרצות המגפה היה צפוי ששיעור העוני ירד ל-7.9% בשנת 2020.⁵³

2. הקשר בין עוני למגדר

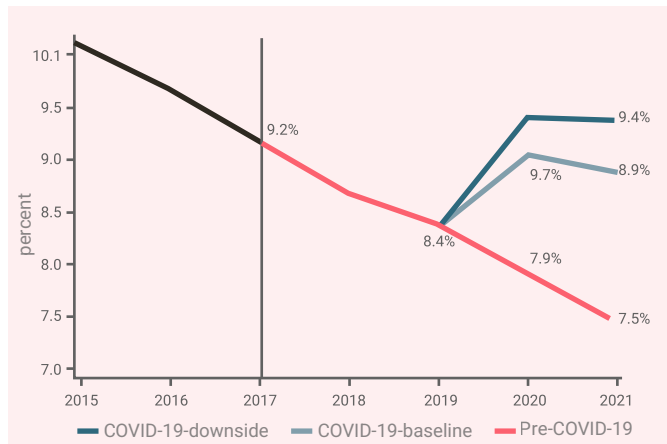
משבר הקורונה פגע קשות ביעד מספר 1 ואף האט את קצב ההתקדמות אליו כאשר עיקר הנפגעים מיעד זה הן נשים ואוכלוסיות פגיעות נוספות. נתונים עולמיים מצביעים כי הסיכוי של אישה לחיות בעוני גדול ב-18% מזה של גבר וכן כי משבר הקורונה צפוי להחריף פער זה. סוכנות האו"ם לנשים מעריכה כי בעוד שלפני משבר הקורונה שיעורי העוני בקרב נשים היו צפויים להצטמצם, אחרי פרוץ המשבר הפער צפוי להתרחב ולהגיע עד כדי 20% עד לשנת 2030.

3. הקשר בין עוני למשבר האקלים

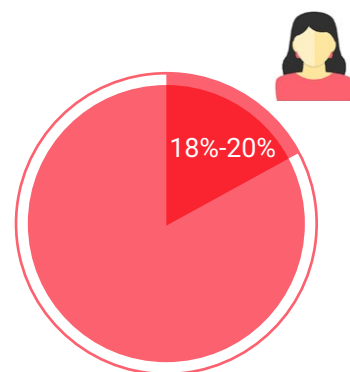
נתונים עולמיים מצביעים כי מצב של עוני מכביר ופערים כלכליים מתגברים בעולם פוגעים ביכולת להתמודד עם משבר האקלים וכן כי להרחבת מעגל העוני השלכות ישירות על החוסן האקלימי. כך למשל בסוגיית עוני אנרגטי, קרי מידת יכולתם של אנשים להרשות לעצמם להפעיל מזגן בקיץ, או לחמם את הבית בחורף⁵⁴ כדוגמת המקרה המזעזע של מות שלושה אחים מהיישוב הבדווי חורה שבנגב בעקבות שריפה שפרצה מתנור חימום בבית⁵⁵. דוגמה נוספת היא איי חום עירוניים שבדרך כלל חושפים אוכלוסיות פגיעות יותר למכת חום.

במקרי קיצון המתגברים אנו עדים לפליטי אקלים, עקורים מבית עקב אסונות טבע ואי יכולת להתקיים במקום עקב בצורת, שטפון, כל אלה קשורים קשר ישיר עם פערים כלכליים וחיים בעוני.

שיעור העוני העולמי בשנים 2015-2021
ביחס להגדרה של עוני קיצוני: חיים בפחות מ-1.9 דולר ליום

סיכויי אישה לחיות בעוני לעומת גבר

מושג נוסף עליו מדברים בזירה הבינלאומית הוא **עוני דיגיטלי** והוא נוגע לחוסר נגישות מדינות מסויימות או אוכלוסיות מסויימות לאמצעים דיגיטלים, מה שמשאיר את אותן קבוצות מאחור, במיוחד בזמן משברים⁵⁶. ממקובץ האמור עולה כי הפתרונות לעוני חייבים לבוא יד ביד עם רווחה כלכלית, שוויון לכולם ואורח חיים מקיים.

4. המצב בישראל

גם בישראל משבר הקורונה דחק יותר אנשים למעגל העוני, כולל אנשים ממעמד הביניים⁵⁷ ובפרט נשים, מהגרי עבודה וחסרי מעמד ואוכלוסיות מוחלשות נוספות. נשים, במיוחד אלו המנהלות משק בית בגפן, קרי רווקות, גרושות ואלמנות, ונשים בעלות מוחלשות כפולה ומשולשת, דוגמת מבקשות מקלט, חשופות אף יותר לסכנת עוני ולמחסור קיומי בישראל⁵⁸.

אוכלוסיות המהגרים וחסרי המעמד בישראל מצאו את עצמם פגיעים במיוחד שכן נוסף על האתגר הכרוך בהסדרת מעמדם, רבים מהם מצאו את עצמם ללא מקור פרנסה בעקבות התפרצות מגפת הקורונה. חלקם הגדול מועסק בתחומים שנפגעו קשות - מלונאות והסעדה, הם אינם זכאים לקצבאות ועל פי רוב מדובר בקבוצה נטולת חסכוניות ומקורות הכנסה נוספים. לנוכח מצב זה, חלקם נקלעו למחסור קשה במזון, וללא יכולת לשלם שכר דירה וחלקם מקבלים תווי מזון ומוצרי יסוד מגורמים רשמיים ופילנטרופיים, כל זאת לצד העובדה כי חלקם הגדול נטול גישה נאותה לשירותי בריאות מהמדינה⁵⁹.

על פי נתוני הביטוח הלאומי עולה כי שיעור העוני בישראל צפוי לעלות מ-18% ל-19.4% בעקבות משבר הקורונה וכי שיעור העוני בקרב אוכלוסיות כגון חרדים, ערבים ומשפחות חד הוריות, צפוי לעלות בשיעורים גבוהים עוד יותר. אמנם הקצבאות והמענקים שנתנה המדינה במהלך המשבר צמצמו את העלייה בממדי העוני, אולם מדובר בכלים זמניים שכן שיעורי האבטלה והעוני צפויים להישאר גבוהים תקופה ממושכת. בהיעדר כלי מדיניות והשקעה תקציבית הולמת, קיימת סכנה של ממש שבעקבות המשבר משפחות רבות שכבר היום נמצאות רק מעט מעל קו העוני יידחקו מתחתיו⁶⁰.

נייר שערך מכון ברוקדייל שבחן את השפעות

המשבר על אוכלוסיות שונות החיות בעוני במדינות שונות בעולם, מראה כי משבר הקורונה פגע פגיעה קשה במיוחד ביחידים ובמשפחות החיים בעוני בשל חשיפה מוגברת למחלה ולסיכונים, פגיעה בתעסוקה או עבודה תוך חשיפה וסיכון, הגדלת ההוצאות הנוספות, צמצום התחבורה הציבורית, הרחבת הפער הלימודי, תלות גוברת בבירוקרטיה ובאמצעים דיגיטליים וצמצום הגישה לשירותי הרווחה ומסגרות תומכות. מצב זה פגע עוד יותר באוכלוסיות פגיעות במיוחד, ובהן משפחות שבראשן הורה עצמאי, שוהים לא חוקיים ודרי רחוב⁶¹.

אחת הקבוצות הנוספות שנפגעה במיוחד במהלך משבר הקורונה היא אוכלוסיית הקשישים, שכן קבוצה זו סבלה וסובלת במהלך המשבר מסיכון מוגבר לבריאותם, מצבי בידוד והישענות על סיוע מהקהילה.

איגוד העמותות לזקן בישראל הל"ב פנו במהלך תקופות הסגר השונות במכתבים רבים למדינה ולרשויותיה כדי לסייע לאוכלוסייה זו בזמן המשבר⁶².

שינוי האקלים

ה. יעד מספר 13: אקלים

ההתמודדות עם משבר האקלים הנובע מהתחממות כדור הארץ ניצבת כאתגר הגדול ביותר העומד בפני האנושות בדורנו. אותות משבר זה ברורות לכול: הטמפרטורה הממוצעת העולמית כבר עלתה במעלה אחת, מאז המהפכה התעשייתית וכמחצית מהעלייה הזאת קרתה בשלושים השנים האחרונות. חמש מתוך שש השנים האחרונות היו השנים החמות ביותר שנרשמו אי פעם. עליה זו, רובה ככולה, מיוחסת לפליטות גזי חממה מעשה ידי אדם.

כבר היום, אנו עדים בישראל לסממנים מובהקים של שינוי אקלים ולתופעות הנובעות ממנו כגון עלייה בתדירות גלי החום, הארכה של עונת היובש ושריפות, בצורת או לחלופין אירועי מזג אוויר חריגים הגורמים שיטפונות בעוצמה גבוהה. בעתיד נשקפת סכנה לערי החוף מעלייה במפלס פני הים ובאופן כללי פגיעה חמורה במערכות האקולוגיות. מחקרי האקלים מראים שהמזרח התיכון מתחמם בקצב כפול מהממוצע העולמי ומצביעים על כך שאזורים בדרום הים התיכון יגיעו עד אמצע המאה הנוכחית לטמפרטורה ממוצעת של 46 מעלות. הסיכונים וההשלכות של שינויי האקלים בישראל הם מוחשיים ביותר.

יעד SDG 13: פעולות אקלים (Climate Action), לנקוט פעולות דחופות להיאבק בשינוי אקלים והשפעותיו. יעד 13 כולל 5 מטרות:

13.1 חיזוק החוסן וכושר ההסתגלות לסכנות הנוגעות לאקלים ולאסונות טבע בכל המדינות.

13.2 הטמעת מדדים של שינויי אקלים למדיניות, אסטרטגיה ותכנון לאומי.

13.3 שיפור החינוך, העלאת מודעות ומסוגלות של בני אדם ומוסדות לגבי שינויי האקלים על ידי מניעה, צמצום ההשפעה, הגברת הסתגלות ואזהרה מוקדמת.

13.4 יישום ההתחייבות של המדינות המפותחות ל-UNFCCC⁶³ להעברת 100 מיליארד דולר בשנה, לקרן הירוקה לאקלים לטיפול בצרכים של המדינות המתפתחות.

13.5 קידום מגננונים לשיפור יכולות ומסוגלות לתכנון וניהול יעיל.

כמו שאר יעדי הקיימות, הצלחה בהשגת יעד האקלים מותנית במידה רבה במימוש יעדים אחרים. על פניו, יעד זה מחובר במהותו ליעדים "סביבתיים" אחרים שמשלימים זה את זה: יעד 6 - מים נקיים - הבטחת זמינות בת קיימא למים ושירותי תברואה לכל. יעד 7 - אנרגיה נקייה - הבטחת נגישות לאנרגיה זמינה, אמינה ובת קיימא. יעד 11 - ערים וקהילות מקיימות - הפיכת ערים ואזורי התיישבות לכוללניים, בטוחים, גמישים ובני קיימא. יעד 12 - צריכה וייצור אחראיים - הבטחת דפוסי צריכה וייצור ברי קיימא ויעד 15 - חיים על פני האדמה - שימור ושימוש יציב בשטחי האדמה לפיתוח בר קיימא. יתר על כן, כפי שהוצהר באמנת פריז ובשורת מסמכים אחרים, הפתרון למשבר אקלים ניתן להשגה אך ורק בהשגת יעדים אחרים כמו חיסול העוני (יעד 1), צמצום אי שוויון (יעד

10) ויצירת שותפויות גלובליות ומקומיות (יעד 17). תמונה זו ממחישה היטב את הכורח בנקיטת גישה אינטגרטיבית כדי לשלב בין הזיקות ההדדיות החברתיות, הכלכליות והסביבתיות בין היעדים. להשיג בדרך כזו הבנה של השורש המבני של מקורות אי שוויון וההדרה הכלכלית על רקע מגדר, אתניות וגזע. אפיון זה נכון כלפי כל יעדי הקיימות, כל שכן לגבי אקלים שמהווה "מכפיל סיכונים" שעשוי להחריף פערים, כמו למשל, הגברת אי-השוויון עקב אירועי מזג אוויר חריגים שיעבירו מחסור במים ובמזון ועקב כך יגדילו מעגלי עוני.

1. פעילות אקלים בעולם

כתגובה למצב זה, תנועות האקלים סביב העולם פועלות באומץ ובנחישות כדי לחולל שינוי מדיניות לעבר מאזן פחמן שלילי, ובנוסף להגביר את חוסן והסתגלות האנושות מול השינויים המפליגים באקלים ובסביבה. בין המובילים בחזית המאבק מיליוני צעירות, צעירים ובני נוער השובתים ומפגינים למען טיפול במשבר האקלים ברחבי העולם. תנועה זו שהציתה האקטיביסטית הצעירה גרטה תורנברג, קוראת תגר על התנהלות מנהיגי העולם ומדינותיהם שאינן עומדות במחויבות לאמנת האקלים שאושרה בפריז ב-2015 (עליה גם חתמה גם ישראל). אמנה זו, שמה למטרה למנוע עלייה בטמפרטורה הממוצעת הגלובלית של יותר מ-2° בהשוואה לרמה הטרם-תעשייתית, ובשאיפה להגביל את העלייה ל-1.5°. לצערנו, אנו עוד רחוקים למדי מהישג כזה.

ראוי לציין, אמנם, שבעקבות לחץ ציבורי מתמיד של החברה האזרחית וקהילת המדע, ניכר שינוי בקרב קהילות, ערים ורשויות מקומיות, עסקים ותעשייה אשר החלו בפעולות נמרצות לאימוץ יעדים שאפתניים בנושא האקלים. המשך העצמת מגמה זו ישליך על כל תחומי החיים באופן מהפכני: בתחומי האנרגיה, כלכלה, המים, החקלאות, המזון, הבניה, התחבורה, תכנון הערים ועוד. מוסדות בינלאומיים ומדינות עברו להשקעות "ירוקות" בתחום הפיננסי⁶⁴, ליצירת מקומות עבודה בתעשיות נקיות (כדוגמת הגרין ניו דיל) ובהשקעה באנרגיות מתחדשות. מדינות רבות לוקחות על עצמן מחויבות למסלולי "איפוס פחמן" שאפתניים, כמתחייב מהסכם פריז עד אמצע המאה. הוא הדין לגבי מאמץ להסיג את התחממות לאחר

("מיטיגציה") כמו גם בבניית כושר הסתגלות ("אדפטציה") באמצעות היערכות מבעוד מועד לתופעת ההתחממות בתוכניות לאומיות להסתגלות אקלימית⁶⁵. ערים רבות בעולם מובילות את החזית של בניית חוסן אקלימי⁶⁶.

2. מה קורה בישראל בנושא משבר האקלים?

פעולות הממשלה בתחום הפחתת גזי חממה (מיטיגציה)

באפריל 2016 חתמה מדינת ישראל על הסכם פריז לאקלים. עקב כך התקבלו שורה של החלטות על יעדי ישראל כחלק ממחויבות זו, כמו החלטת הממשלה 543 "להפחתת פליטות גזי חממה"⁶⁷, וקביעת תוכנית ליישום החלטות הממשלה בנושא זה⁶⁸.

במהלך 2020 עודכנו יעדי אנרגיה המתחדשות ל-30% מסך ייצור החשמל עד שנת 2030.

תוכנית פעולה לאומית להסתגלות והיערכות לשינויי אקלים

בשנת 2009 התקבלה החלטת ממשלה 474 בנושא היערכות ומוכנות לשינויי אקלים⁶⁹. בדצמבר 2018 הוחלט להקים מנהלת היערכות לשינויי אקלים בהובלת המשרד להגנת הסביבה ובה נציגים ממשרדי ממשלה ומארגונים לא ממשלתיים. המנהלת מופקדת על תיאום בין-משרדי ובאחריות להגיש תוכנית ליישום האסטרטגיה הלאומית להיערכות לשינויי האקלים⁷⁰.

מנהלת בין משרדית זו לקחה על עצמה להכין את מדינת ישראל להסתגלות ארוכת טווח בצעדי מניעת סיכונים והקטנתם ובניית חוסן ועמידות בפני שינויי האקלים.

בשנים האחרונות, יש לציין, חל שינוי במדיניות האנרגיה של ישראל במעבר מפחם לגז, מקור שהוא עדיין בעייתי בהקשר האקלים, גם אם פחות מזהם. משרד האנרגיה גם פעל להסיר חסמים כדי לאפשר פיתוח מואץ של אנרגיה סולרית. לאחרונה המשרד גם עדכן את יעדי ישראל עד ל-30% אנרגיה מתחדשות בתמהיל הלאומי לשנת 2030 (אשר עמד על 17% בחתימת הסכם פריז).

תהליך לאומי - גיבוש מפת דרכים למשק משגשג דל פחמן 2050

הסכם פריז הורה למדינות לגבש אסטרטגיה ארוכת

טווח לאיפוס פליטות גזי חממה, ולעגן תוכניות למימושה בחקיקה. כדי לעמוד בהתחייבות זו, כינס המשרד להגנת הסביבה תהליך "ישראל 2050", על מנת לגבש מפת דרכים המגדירה צעדי פעולה ברורים לצמצום פליטות. כוונת מובילי התהליך הייתה לעגן צעדים אלה בהחלטת ממשלה מחייבת במהלך 2020 ובחקיקת חוק אקלים. התהליך התמקד בארבעה תחומים: אנרגיה, מבנים וערים, תעשייה ופסולת ותחבורה. נציגי ה-OECD הוזמנו לייעוץ ותמיכה בבניית התוכנית ביחד עם שותפים כגון: רשות החשמל, משרד האנרגיה, מנהל התכנון והדיוור, משרד התחבורה, משרד הכלכלה, המכון הישראלי לדמוקרטיה, מרכז השל לקיימות, ושורה של ארגונים, יועצים ובעלי עניין נוספים.⁷¹

הצוות המקרו-כלכלי, בראשות המכון הישראלי לדמוקרטיה, שריכז את עיקר מסקנות התהליך הלאומי, השיק גם בדצמבר 2020 "דו"ח חילוץ ירוק מהקורונה" כולל המלצות לתקציב 2020-2021.⁷² דו"ח זה מאמץ תפיסות והמלצות ארגונים בינלאומיים ומדינות ה-OECD שמשבר הקורונה "מעלה על סדר היום גם את חשיבות פעולתה המסונכרנת של הממשלה להפחתת נזקי אקלים ונזקי סביבה כצעד מונע מפני משברים עתידיים וליצירת תשתית כלכלית תומכת למגוון הרחב ביותר של אוכלוסיות"⁷³. מדינת ישראל מתבקשת על פי דוח זה "לצפות עתיד" ולבצע צעדים לקדם תוכניות לשיקום הכלכלה שבבסיסן עומד עקרון ה-green recovery כלומר, השקעה ציבורית בתשתיות, עידוד חדשנות ותעשיות ירוקות, אנרגיה ותחבורה בנות קיימא ותעסוקה במקצועות ירוקים. המלצות אלה, אם ייושמו, יקנו ביסוס מעשי מוצק למחויבות ישראל להסכם פריז וליעדי הפיתוח באג'נדה 2030.

תנועת האקלים בישראל

ההתגייסות העולמית האזרחית למען האקלים והסביבה איננה פוסחת על ישראל. פעילות תנועת האקלים האזרחית בישראל גדלה כל העת. קואליציית ארגוני אקלים מונה היום מעל 80 ארגונים ברחבי הארץ במגוון רחב של פעילות בכל הרמות.⁷⁴ כמו בשאר העולם, התארגנויות מסוג זה קמות נוכח מה שנתפש כהתעלמות כמעט מוחלטת והימנעות הממשלה לנקיטת מדיניות שאפתנית למניעה ולהסתגלות לנוכח משבר האקלים. ובנוסף, ערים ורשויות מקומיות בישראל אף הן משחקות

תפקיד חשוב למלא מחסור ברמת מדיניות נחושה ממשלתית, ונוקטות בפעולות אקלים ויוזמות חדשניות⁷⁵.

דוגמה נוספת ראויה לציון היא "תוכנית שינוי כיוון" אשר הושקה במשכן נשיא המדינה בפברואר 2020 פרי שותפויות בין אקדמיה, חברה אזרחית, שלטון מקומי וגורמי כנסת וממשלה.⁷⁶

התוכנית מציעה התמודדות ישראלית עם משבר האקלים באמצעות פתרון בעיות חברתיות-כלכליות בוערות המבוססות על קיימות, קהילתיות ומעבר צודק. יוזמת שינוי כיוון, בהובלת חבר הכנסת לשעבר דב חנין, כעת מגבשת המלצות להיחלצות ממשבר הקורונה ברוח עקרונות התוכנית.

כאמור, במשך שנים ארגוני אקלים וסביבה בישראל קובלים על גרירת רגליים ועל התיעדוף הנמוך שניתן על ידי הממשלה להיערכות למשבר האקלים, הן בתקצוב והן על ידי אימוץ מדיניות שאפתנית, בהשוואה למדינות אחרות ב-OECD. כך, למשל, בדיון לאחרונה בוועדת הפנים של הכנסת בראשות מיקי חיימוביץ, התחוור עד כמה נציגי רשות החירום הלאומית, המל"ל ומשרד האוצר, כמעט ואינם עוסקים במשבר האקלים, או שאינם מייחסים לנושא חשיבות מספקת. נציג המל"ל, למשל, אמר "לא קיבלנו דירקטיבה להתייחס לסוגיה זו, אם נדרש על ידי גורמים רלוונטיים, נלמד את הסוגיה וניתן את המענה הראוי"⁷⁷.

מלים אלו, אולי יותר מכול מעידות על מעמדו של נושא משבר האקלים בישראל שנמצא, עדיין, בתחתית סולם העדיפויות, אך בו בזמן גם על שינוי שמתחיל להתרחש לאיטו בתודעת מקבלי החלטות. העובדה שנציגי המל"ל ורשות חירום לאומית (רח"ל) משתתפים בפעם הראשונה בדיון על משבר האקלים, וגם מודים בפה מלא שלא היה זה עד כה על מפת האיומים האסטרטגיים של מדינת ישראל. אולם ניתן להתנחם מעט בדברי נציג רח"ל באותו מעמד שהצהיר שבכוונתם להביא לאישור הממשלה והקבינט המדיני-ביטחוני, בתחילת הרבעון הראשון של 2021, "תוכנית עם המלצה להכניס את משבר האקלים למפת האיומים הלאומית"⁷⁸.

יש לקוות שסוגנויות אלו מבושרות תחילתו של מפנה בהכרה לגבי נחיצות מדיניות ופעולות נמרצות להתמודדות עם משבר האקלים בישראל. בינתיים המגמות סותרות והיעדר הקוהרנטיות

במדיניות לאומית נותרו בבחינת "להחזיק את המקל משני הצדדים". כך, למשל, הצהרותיו של ראש הממשלה נתניהו בדבר "מהפכה באנרגיה מתחדשת בישראל"⁷⁹ מכאן, ובה בעת בהרחבת החיפוש והשימוש בגז טבעי משם⁸⁰. מרכז השל לקיימות הקים ב-2019 קבוצת מחקר NZO הבונה מודלים המראים שבישראל ניתן להגיע לאיפוס גזי חממה ול-95% אנרגיה מתחדשת ב-2050 באמצעות יעדי ביניים של 50% אנרגיה מתחדשת עד 2030. מודלים אלה הוצגו למשרד האנרגיה ורשות החשמל. לאחרונה המשרד להגנת הסביבה אימץ קו זה וגיבש הצעה להחלטת ממשלה, פרי עבודת תהליך ישראל 2050, שכוללת יעדים שאפתניים ביותר שידענה ישראל בעניין מדיניות אקלים, ועולים בקנה אחד עם אמנת האקלים ועם המדיניות של מדינות מתקדמות בעולם. בשעת כתיבת שורות אלו, החלטה זו נתקלת בהתנגדות עזה של משרדי ממשלה, ולא ברור גורלה. לכן, אין מנוס מהמסקנה שלארגוני סביבה, אקלים והחברה האזרחית, כמו גם אנשי מקצוע ונבחרי ציבור במשרדי ממשלה שמור תפקיד קריטי למנף את התזוזה החלקית על מנת להתניע את הטרנספורמציה בעניין מדיניות אקלים ומעבר צודק בישראל.

3. משבר הקורונה ומשבר האקלים: דמיון ושוני

לכאורה, ישנם קווי דמיון בין משבר הקורונה ובין משבר האקלים. שניהם משברים חוצי גבולות, שהתמודדות איתם מחייבת שיתופי פעולה בין מערכות שונות: שמירת טבע, חברה אזרחית, ממשל, בריאות וכד'. שני המשברים לא יובסו במבצע צבאי זוהר או בכוח הזרוע, אלא באמצעות השענות על ידע מדעי עדכני תוך חידוד ההכרה ש"כולנו בספינה אחת", על ידי חיזוק הסולידריות והערבות ההדדית הנדרשות כדי לנצח במאבק על הקורונה, כמו גם במשבר האקלים.

יש המכנים את משבר הקורונה "קדימון" הצצה לעבר משבר האקלים, שצפוי להיות עוצמתי ומורכב מקורונה שבעתיים. באופן פרדוקסאלי, דווקא בשנת מגפת הקורונה חלה ירידה של כ-7% בפליטת פחמן לאטמוספירה בעולם כתוצאה מההאטה הכלכלית, ירידה בטיסות, מסחר גלובלי ונסועה. עדויות על שובן של חיות הבר למרחבים עירוניים והתאוששות מינים אחרים בטבע נטו

לחזק תמונה זו. אמנם לא הייתה זו אלא אופטימיות מוקדמת שכן ההתנפלות של קניות "בלק פריידיי" בנובמבר האחרון הזכירה עד כמה בולמוס הצריכה והמנוע הכלכלי המזין אותו עוד ישוב וברגע שרק אפשר.

נוכל אמנם להסיק תובנות חשובות עבור משבר האקלים, ממבט על ההתמודדות של מדינות עם מגפת הקורונה המלמד עד כמה רמת הפגיעות של אוכלוסיות מסוימות גדולות מאחרות, כגון אוכלוסיית המבוגרים והקשישים אשר נמצאים בקבוצת סיכון מפני הנגיף.

גם משבר האקלים חושף פגיעות מגוונות, והשפעות שאינן אחידות לכולם:

"יחד עם זאת, ההשפעות הבריאותיות, הכלכליות והחברתיות של שינוי האקלים לא חלות על כלל הציבור באותה מידה, וכפי שניתן ללמוד ממשבר הקורונה, גם באירועי חירום אקלימי יהיו קבוצות חברתיות פגיעות יותר מאחרות.

נמצא שמי שייפגע יותר הם אוכלוסיות החיות בעוני, זקנים, נשים יותר מגברים, בעלי מוגבלויות, חולים במחלות כרוניות ומהגרים.

לכן נדרשת למידה מההשלכות החברתיות של משבר הקורונה והיערכות לצמצום הנזקים והפגעים.⁸¹

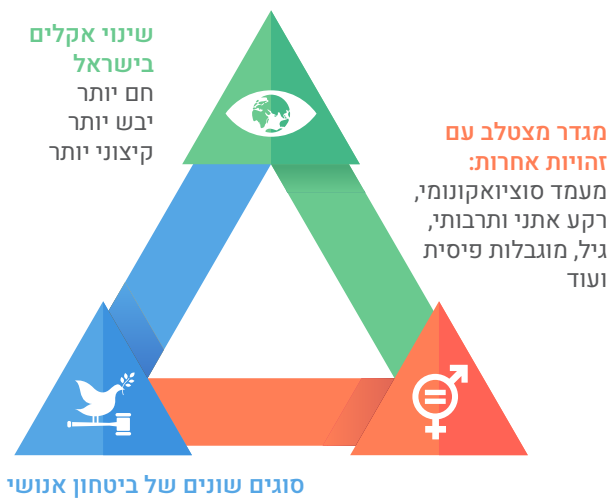
כל זה ועוד: בתקופה זו של המשבר הבריאותי נחשפו אי הסכרון ואזלת היד של הרשויות, לצד חוסר המוכנות וחוסר הוגנות כלפי קבוצות באוכלוסייה. ישראל נכנסה למאבק בקורונה אחרי דלדול רב-שנים של מערכת הבריאות, דבר שיצר קושי רב לצוותים רפואיים וחשש לקריסה. אך הפנדמיה לא הייתה בלתי צפויה כלל, מדענים כבר שנים התריעו על הזיקה בין שכיחות מחלות מדבקות והתדרדרות המערכות הטבעיות והרס בתי הגידול של בעלי חיים בטבע. נדגיש איפה שמשבר האקלים וגם הפנדמיה קשורים להתדלדלות המהירה במגוון הביולוגי. בשניהם מקבלי ההחלטות נוטים להתעלם מאזהרות המדע. יחד עם זאת, יש לזכור כמובן שקיימת גם שונות לא מעטה בין הקורונה למשבר האקלים. למשבר האקלים אין זריקת חיסון. גם לאחר שהפנדמיה תחלוף, משבר האקלים יצריך התמודדות ארוכת טווח, וטרנספורמציה רב מערכתית.

4. אקלים ושוויון מגדרי

צמד היעדים אקלים ושוויון מגדרי מהווה מקרה בוחן חשוב. מחקרים מצביעים על כך שדווקא העצמת ילדות ונשים היא אחת המפתחות בדרך לצמצום ההתחממות הגלובלית. כך, למשל, טוענת קבוצת מחקר בינלאומית בשם Drawdown, שחינוך והעצמת ילדות ונשים הוא במקום שני מבין 100 הפתרונות האפקטיביים ביותר להתמודדות עם משבר האקלים. צמצום הריונות לא רצויים, והרחבת השכלת נשים במדינות מתפתחות עשויים גם לקדם רפורמות נחוצות בתחום החקלאות וניהול משק הבית שיבלמו את משבר האקלים⁸². לקשר בין אקלים ומגדר יש היבטים רבים ומגוונים, כגון: בחינת השפעת משבר האקלים על גברים ונשים באופן שונה בין היתר בשל תפקידים מגדריים שונים, גישה לא שווה בין נשים לגברים למשאבים כגון קרקעות וכן מנגנוני קבלת החלטות לא שוויוניים במשפחה. ישנן טענות לפגיעות שונה של משבר האקלים בנשים ובגברים⁸³. היבט נוסף לקשר בין השניים הינו מחויבותן השונה של נשים לאקלים. כך לדוג' ישנה טענה כי לנשים יש תפקיד קריטי בתגובה לשינויי אקלים בשל הידע המקומי שלהן ומנהיגותן לרבות בניהול משאבים ובהובלת פתרונות בני-קיימא ברמת הבית והקהילה. כן ישנה טענה הקושרת בין השתתפות נשים ברמה הפוליטית להיענות רבה יותר לצורכי האזרח, הגדלת שיתוף הפעולה בין המפלגות ועיצוב פתרונות בני-קיימא. טענה נוספת גורסת כי ברמה המקומית, הכללת נשים ברמת המנהיגות הביאה לשיפור התוצאות של פרויקטים ומדיניות הקשורים לאקלים⁸⁴.

כך גם ניתן לראות את ההשפעות ההדדיות של היעדים, למשל, בהצטלבות בין יעד 13 האקלים, יעד 5 שוויון מגדרי ויעד 16 שלום ובטחון (איור 1). הקשרים אלה, לרוב, עדיין סמויים מהעין. ניתוח כזה מזמן ראייה מורכבת של הבעיות כמו מנופים ליצירת פתרונות מועילים ומשולבים. מכלול ההצטלבויות בין הנושא המגדרי ואתגרי שינוי האקלים מחזקים את הצורך בהבנת שילוב הגורמים כחלק מיצירת פתרונות הוליסטיים.

מגדר אקלים וביטחון

איור 1: אינטראקציה וסינרגיה בין יעדי מגדר, אקלים ובטחון⁸⁵

1. מקרה בוחן- ארוע בנושא "בטחון מגדר ואקלים"

בחודש נובמבר 2020 ערכו עמותת איתן-מעקי ומרכז השל לקיימות בשיתוף פעולה עם המכללה האקדמית לחינוך על שם קיי וקרן הנרייך בל, ארוע בנושא "בטחון מגדר ואקלים" יחד עם פרויקט וואדי עתיר⁸⁶, יוזמה חדשנית של הקהילה הבדווית בנגב והמעבדה הבינלאומית לקיימות. הדו"ח נשען על ארוע זה כמקרה בוחן לבחינת החיבור בין היעדים השונים וכיצד אוכלוסיות שונות רואות חיבורים אלה באופנים שונים. מקרה זה גם איפשר לנו להתבונן על פגיעות ועמידות קבוצות פגיעות כמו האוכלוסייה הבדווית בנגב בפני משברים.

בארוע השתתפו למעלה מ-250 משתתפים מביניהם סטודנטים וסטודנטיות מהיישובים הבדווים בנגב (עם נוכחות יתר של נשים מאשר גברים) שחלקם מתגוררים גם בכפרים בלתי מוכרים. בדיונים הם סיפרו ושיתפו בחוויותיהם היומיומיות והאישיות.

המשתתפים חולקו ל-8 קבוצות דיון ודנו בשאלות הבאות:

1. איפה נתקלת בחיך בהשפעות של בטחון אקלים ומגדר?
2. איך הקורונה השפיעה על המשולש הזה?
3. מה אפשר לעשות? להציע פתרונות ברמת השלטון המקומי, ברמת המדינה וברמת האזרחים\יות.

רקע על האוכלוסייה הבדווית בנגב:

האוכלוסייה הבדווית בנגב מונה כ-270 אלף נפשות רובה אוכלוסייה צעירה מתחת לגיל 19. עוני והישגים נמוכים בחינוך הן תופעות המאפיינות את החברה הבדווית שכן כל העיירות הבדואיות (גם המוכרות) נפלות בדרגה הנמוכה ביותר של הסולם הכלכלי. לזאת יש להוסיף נגישות מוגבלת לשירותי בריאות בכלל ולבריאות נפשית בפרט. פרקטיקת הריסות בתים שמפעילה המדינה מהווה איום ישיר על בטחון אישי ומשפחתי של החברה הבדווית כמו גם איום על בריאות הנפש של רבים. בעיית התשתיות בנגב, במיוחד בקרב היישובים הבדווים הלא מוכרים בהם מתגוררים כשליש מהאוכלוסייה הבדווית בישראל, הינה תופעה של הזנחה מתמשכת המקבעת את החברה הבדווית במצב מתמשך של הישרדות לעומת התפתחות⁸⁷.

ניתוח הממצאים:

מחד גיסא, דומה שלרוב המשתתפים אשר ענו על השאלות שהוצגו להן בקבוצות הדיון, זו אולי הייתה הפעם הראשונה בה התבקשו לחבר בין שלושת הנושאים (מגדר, בטחון ואקלים). ככלל היה ניכר כי משבר האקלים אינו נוכח בשיח היומיומי של המשתתפים, וחלקם התקשו לעשות שימוש במונחים של אקלים וסביבה בהקשר של משבר הקורונה.

אולם מאידך גיסא, המשתתפים חזרו לציין את בעיות התשתיות הקשות הקיימות בנגב במיוחד בכפרים הבלתי מוכרים כמו מחסור בגישה למים, בתים ארעיים וחוסר חיבור בסיסי לתשתיות. כפי שמתחוויר, עדשת האקלים מתפרשת כענין של תשתיות וגישה למים ותחבורה, אשר לוקים בחסר ביישובים בהם הם מתגוררים. נושאים כמו העדר תעסוקה, התדרדרות המצב הכלכלי וחשש מעוני הוצפו בקבוצות הדיון לצד דיווחים על כך שהמדינה כמעט לא תפקדה בכל הנוגע לשירותים חברתיים בעת משבר הקורונה.

כך העידה ר': "בכפרים שבהם כבר שנים רבות אין תשתיות אינטרנט וחשמל. לא חושבת שיכולים עכשיו לבוא לדרוש מהמדינה תשתיות".

ניכר מהדיונים חוסר אמן כלפי הממשלה ורשויות המדינה ויאוש על עצם האפשרות לפתור ולצמצם פערים וכן תמיהה אודות המחדלים בסיפוק צרכים

חברתיים לעומת המשך ביצוע צווי הריסה בתקופת הקורונה ולמרות ההשלכות של אובדן בית בתקופה בה הבית אמור לספק הגנה. כך למשל דיווחה א' באחת מקבוצות הדיון:

חושבת שהממשלה לא מסוגלת לנהל משבר ולפתור בעיות ולא הייתי מחכה לפתרון מהמדינה. לדוגמה - אין נשים בקבינט הקורונה.

ד' הביעה אמירה דומה: אם היינו יודעים שהמדינה תקשיב, מזמן היינו מבקשים

הם דיווחו על כך שמשבר הקורונה החריף עד מאוד בעיות קיימות וחלק אף כינו אותה "מחלה של עניים". סטודנטיות בדוויות הציפו אתגרים מיוחדים העומדים בפניהן בתקופת הקורונה לרבות העמקת פערים בחינוך שכן לבנים יש קדימות לקבלת משאבים כלכליים בבית לצורך לימודים.

ג' תיארה את זה כך: "המשפחה מספקת לבנים את כל מה שנדרש כדי להצליח. לנשים כמעט ולא. אישה צריכה לעבוד הרבה יותר קשה כדי להוכיח את עצמה ואת הצורך שהיא תקבל את אותה השקעה ואותם אמצעים".

ג': "נפגעתי אישית כי עבדתי במילוי מקום בגני ילדים דרך משרד החינוך ובקורונה הכל נסגר. בניתי על המשכורת לטובת שכר הלימוד שלי".

נ': "לדעתי יהיו שנתיים אבודות מבחינת לימודים אקדמיים כי סטודנטים לתואר ראשון מפסידים הרבה בגלל הלמידה מרחוק, עוד לא קיבלנו מיומנויות למידה אקדמית ובזום אי אפשר לקבל אותן".

ד' סיפרה כי הישיבה בבית לא עשתה לה טוב בכל הנוגע ליחסיה עם המשפחה: "אוהבת לצאת הרבה והחובה להיות בבית בסגר השפיעה עליה לא טוב וגרמה לסכסוכים במשפחה. הלימודים מרחוק כסטודנטית בשנה א' מפריעים ללמוד".

הסטודנטיות שיתפו בקשיים של אפשרויות למידה מרחוק בשל קשיים ומחסור בגישה ראויה לטכנולוגיה. הרבה דיווחו על כך שאין תשתיות ראויות לאינטרנט באזור היישובים הבדווים מה שגרם להם להישען על האינטרנט שיש להם

בטלפונים הסלולרים החכמים אבל זה לא היה מספיק כדי להשתתף בשיעורים ו/או כדי לעבוד מהבית.

ע' תיארה זאת כך: "יש בעייה עם חיבור האינטרנט אז אני עוברת למקום אחר שיש בו קליטה חדשה בערערה בנגב. אני נוסעת לשם במיוחד".

ח' העידה כי היא הוציאה את עצמה לחופשה ללא תשלום כי לא היו לה האמצעים לעבוד מהבית: "אני כיום אמא צעירה בת 23 עם ילד סיימתי תואר ראשון ועובדת בעמותה. אני גרה בכפר לא מוכר ואין תשתית תקשורת ואינטרנט ונתנו לנו אופציה לעבוד מהבית אבל אין את היכולת הזו ואין לי

תשתית אינטרנט אז בחרתי לצאת לחל"ת. עקב אי שוויון בסיפוק תשתיות אני נפגעת".

כמו כן נשים ואמהות העידו על כך שלמידה באמצעות זום לא התאפשרה לילדים המתגוררים ביישובים הבדווים. פ': "ילדים קטנים ביסודי בכפרים בכלל לא לומדים, גם לא בזום".

ס': "יש לי אחים קטנים וילדים של השכנים שלא נמצאים בבית ספר ולא יודעים מה לעשות עם עצמם, עושה להם פעילויות לא פורמליות ומעבירה להם מידע וחומר שהיו צריכים לקבל בבית ספר כדי שלא ירגישו לא שייכים כשיחזרו לבית הספר, אבל חושבת שזה לא פיתרון מספיק".

ש' הוסיפה: "עכשיו בשביל למידה מרחוק האינטרנט והחשמל הפכו לקריטיים".

בקרב המשתתפים ניכר כי המשתתפות הנשים הן אלה שהביאו את השיח של מגדר לשולחן. הנושא המגדרי היה מאוד בולט בפתרונות שהוצעו שכן רוב הפתרונות התייחסו לשילוב נשים במוקדי קבלת החלטות, מתן עדיפות לפיתוח השכלה נשית, עבודה של הנשים בכדי לשפר את מצב החיים ועידוד והעצמת נשים לעבוד מהבית ולפתח רעיונות לעבודות. נשים גם דיווחו על מעמסה גדולה יותר בטיפול בבית.

למשל צ' אמרה: "הקפדה על ניקיון בתקופת הקורונה ישבנו הרבה בבית ואני ואמא היינו אחראיות על כל הבית, על האחים שלי".

המדינה לא משקיעה בתשתיות בכפרים הבלתי מוכרים אבל מצד שני אכיפת צווי הריסות הבתים המשיכו כרגיל בתקופת משבר הקורונה, כאשר למדיניות יש השפעות שונות על נשים.

כ' אמרה: "ילדים ונשים לא יודעים לאן הם הולכים אם אין להם בית. הגברים מסתדרים, ישנים אצל חברים. נשים לא יכולות לעשות את זה. זה אסור מבחינה חברתית".

לצד השפעותיו השליליות של משבר הקורונה נשים בקבוצות הדיון שיתפו גם בהשפעות חיוביות של המשבר על מעמד האישה הבדווית ואפשרויותיה. ט. לדוגמא אמרה שהקורונה נתנה לה חופש: "בזכות הקורונה יכולתי לצאת מהבית לבד. לפני זה הייתי צריכה ללכת לאוניברסיטה ותמיד היו מסיעים אותי, משפחה שלי ואמא ואבא והייתי תמיד תלויה בהם. בעקבות הקורונה וההגבלות על נסיעות וליווי של אחרים התחלתי ללכת לבד ולהשתמש בתחבורה ציבורית אז בזכות הקורונה קיבלתי את החופש שלי".

ות' אמרה שלדעתה בגלל המצב הכלכלי יש יותר לגיטימציה לנשים לעבוד:

"בזכות הקורונה המון נשים בדוויות התחילו לעבוד, קונספט שלא היה מקובל על הרבה גברים בחברה הבדווית. אבא שלי נשוי לשתי נשים והוא בחיים לא היה מסכים לתת להם לעבוד אבל הקורונה לא השאירה ברירה, גם בזכות זה שיש מצב כלכלי דוחק וגם בזכות זה שנשים יכולות לשווק מוצרים שהן עושות בבית".

נציע מספר תובנות העולות מאמירות אלו. ראשית, גם אם מסגור נושא "משבר אקלים" לא נכח באופן מפורש בשיח שהתרחש בדיונים בקבוצות, ניכר כי הסטודנטים והסטודנטיות המתגוררים ביישובים הבדווים, שמייצגים את אחת האוכלוסיות המוחלשות והפגיעות בישראל, סובלים מהעדר מענה מצד הממשלה בזמן משבר הקורונה וצורכיהם של קהילה זו אינם נלקחים בחשבון. נתון בולט במיוחד הוא פגיעותה של אותה אוכלוסייה כתוצאה מהעדר תשתיות והחשש שמא אוכלוסיה זו תהיה פגיעה יותר מאחרות מול שינויי אקלים, אסונות טבע ומשברים אחרים.

ניתן איפה גם להסיק שיש בפעולה של העלאת מודעות ויצירת שפה ושיח משותף רווח כפול, הן עבור המארגנים.ות והן המשתתפים.ות לרבות באמצעות "תרגום" ומסגור שיח האקלים למציאות כהווייתה באותו הקשר ומקום. מסקנה נוספת שעולה היא שהעדויות ביטאו את חשיבות החיבור בין מאבקים שונים והצורך במציאת פתרונות כוללניים ומשותפים. כך, כל הנושאים עליהם הצביעו המשתתפים מחוברים ליעדים הגלובליים (עוני- יעד 1, אי שוויון מגדרי- יעד 5, חוסר חיבור לתשתיות ואי שוויון בסיפוק שירותים לחברה הבדווית- יעד 10 וחוסר גישה נאותה למשאבים בסיסיים כולל מים-יעד 6).

לא ניתן יהיה לפתור בעיות אלו לעומק בלי הבנה מערכתית של מעגלי המשוב בהצלטבות בין היעדים. כך, למשל, במקרה של בעיית התשתיות ומדיניות הרס בתים והשפעתן על נשים במיוחד כמו גם השפעת אי השוויון על שגשוג כלכלי של קבוצות שונות, הועלו, זאת אף מבלי שהמשתתפים מכירים את שפת היעדים הגלובליים.

מגפת הקורונה המחישה כיצד אירוע משבש סדרי עולם ובלתי ניתן לצפייה מראש אכן יכול לקרות לנו. כיצד תופעה שהיא לכאורה רחוקה מאיתנו ומתחוללת ביבשת אחרת יכולה להגיע עד אלינו ולשתק את פעילותנו היומיומית. יתר על כן, מתחדדת העובדה שגם אם לכאורה בעולם גלובלי בני אדם כולם חשופים לאסונות טבע ומגפות, יש שווים יותר ושווים פחות. כל זה קורה בזמן שהמדע וארגונים בינלאומיים מתריעים כבר שנים רבות מפני משברים הקשורים באקלים ובהתמוטטות אקולוגית והקשר לאסון בריאות כמו מגפות ובו בזמן שמצבים של עוני, רעב ואלימות על רקע מגדרי, הפכו להיות שקופים.

עוד התחוור במשבר הקורונה עד כמה שמשברים מסוג זה הינם ביסודם חברתיים, כלכליים ופוליטיים, ובתוך כך משפיעים ומשליכים על גורלם של אנשים באופן שונה תלוי גורמים כגון מעמד, נגישות ואיכות של שירותים ציבוריים, סולידריות חברתית ועוד. כך רמת הפגיעות או מידת החוסן של אוכלוסיות מושפעת עד מאוד מאי-שוויון בגישה לזכויות ומשאבים בהיבטים כמו צפיפות דיור, מרחבים פתוחים וירוקים נגישים, קהילתיות תומכת, בטחון תעסוקתי, רמת הכנסה, חינוך, גישה למזון, בטחון אנרגטי, שוויון מגדרי וחופש מגזענות ואפליה.

החוסן שלנו בפני משברים מושפע ממדיניות, והדבר משמעותי במיוחד בהתחשב בהבדלים בין

2. סיכום

מי שיש להם חוסן כלכלי עצמאי ובין מי שאין להם. **הפתרון להגברת החוסן בפני משברים טמון ראשית כול בהבנת ההצטלבויות וההקשרים המשולבים**, כפי שמציעים היעדים הגלובליים לפיתוח בר קיימא. תובנה זו היא מרכזית והיא נכונה ביתר שאת גם בכל הקשור למשבר האקלים ולאסונות טבע. **יש לזכור אם כך, כי השפעת גורמים אלו על חוסנם של בני אדם היא תוצר של תכנון, היערכות מוקדמות ומדיניות כלכלית חברתית ואיננה גזירת גורל.**

ניתן היה לשאוב מעט קורת רוח מהחלטה **מיום 14.7.2019 בה התחייבה ממשלת ישראל לשילוב היעדים והטמעתם בתוכניות אסטרטגיות של הממשלה וכן להציע מדדי פיתוח בר קיימא לכיווני הפעולה האסטרטגיים**, משימה אשר הוטלה על שר החוץ והשר להגנת הסביבה בתיאום עם ראש המועצה הלאומית לכלכלה במשרד רה"מ⁸⁸.

אולם משבר הקורונה חשף ביתר שאת את חולשות המערכות בישראל, הן בהתמודדות בתופעות הנלוות למגפה (עוני, אבטלה, אלימות נגד נשים ועוד) והן בהגנה על אוכלוסיות מוחלשות כמו גם עבודה על הצטלבות יעדים (לדוג' עוני ומגדר, בריאות ועוני, כלכלה ועוני ועוד). בשונה ממודלים הקיימים בממדינות אחרות בעולם, כגון: יפן, מלזיה וצ'כיה בהם מתקיים דיאלוג מתמשך בין הגורמים הממשלתיים השונים לבין ארגוני חברה

אזרחית⁸⁹, בישראל ארגוני המגזר השלישי מצאו את עצמם בעמדת סנגור מול המדינה כדי לשכנעה לאמץ מדיניות, אשר לוקחת בחשבון צרכים של אוכלוסיות מוחלשות בזמן המשבר.

לצערנו, ככלל, משרדי הממשלה האמונים על מימוש יעדי הפיתוח בר קיימא, נסוגו מהאחריות למימוש היעדים דווקא בעת המשבר. **בתחום של מגדר, לדוגמה, בלטה במיוחד מגמה של נסיגה מצד המדינה במחויבויותיה במהלך משבר הקורונה אשר באה לידי ביטוי, בין היתר, הן בהקלות שניתנו למעסיקים בנוגע לפיטורי נשים בהיריון ובטיפולי פוריות, באי הקצאת תקציבים לטיפול ראוי בתופעת האלימות, אי מתן ייצוג הולם לנשים במוקדי קבלת החלטות וכן באי ההכרה בעובדות סוציאליות בשירותים החברתיים המופרטים כחיוניות במהלך הסגר הראשון. בכל אותם נושאים ארגוני החברה האזרחית נאלצו להתמודד עם אתגר כפול: התמודדות עם השפעות ישירות של המשבר על צמצום תקציבי העבודה של הארגונים ועל מכסת כוח האדם ומצד שני דרישה מוגברת יותר למתן שירותים. יצא איפה שבנסיגה של המדינה ממילוי מחויבותיה, נאלצו ארגונים לעבוד מסביב לשעון כדי להזכיר למדינה מחויבות זו.** ואף על פי כן, בחלק גדול מהנושאים הארגונים נחלו הצלחה בין בפנייה במכתבים לרשויות או בפנייה לבג"ץ.

יתר על כן, מצטיירת תמונה עגומה שמשרדי הממשלה גם לא אחזו בפוטנציאל הטמון ביעדים וביכולתם לשמש בסיס לפתרונות מורכבים ליציאה והבראה מהמשבר.

אם אלה פני הדברים, האם עלינו להסיק שגישה זו מייתרת את אג'נדה 2030 ויעדי פיתוח בר קיימא והופכת אותם לבלתי רלוונטיים?

נהפוך הוא. אנו סבורים לנוכח מציאות מורכבת זו שהיעדים הגלובליים נחוצים יותר מתמיד בתור מפת דרכים ו"כוכב צפון" ברמה גלובלית וגם ברמת המדינות. הם יוצרים מדד השוואתי ומדיד של התקדמות, ומתווים מפה ערכית ומעשית לבחון את המימוש של היעדים השונים. מדינת ישראל אשררה את מחויבותיה למימוש היעדים ואף הגישה לאו"ם את דוח ההתקדמות של המדינה במימוש היעדים ב-2019⁹⁰. דו"ח מושקע זה האיר

את פסי ההתקדמות של המדינה בכל יעד ויעד. הדו"ח פותח במחויבות המדינה לערכי היסוד ובתכנון על בסיס התלות ההדדית העמוקה בין כלכלה, חברה וסביבה המושתת באג'נדה 2030 של יעדי הפיתוח בר הקיימא. הגדילו השרים זאב אלקין וישראל כץ בפתיח להעיר שאג'נדה זו עולה בקנה אחד עם חזון "תיקון עולם" בחברה אשר לא משאירה אף אחד מאחור. לדבריהם זו שאיפה בת שורשים עתיקי יומין במסורת (תהילים פרק ע"ב) : **"כִּי יַצִּיל אֲבִיּוֹן מִשְׁוֹעַ וְעָנִי וְאִין עֲזָר לוֹ. יַחֵס עַל דָּל וְאֲבִיּוֹן וְנַפְשׁוֹת אֲבִיּוֹנִים יוֹשִׁיעַ.**" (יב-יג)⁹¹. אולם כפי שניסיון משבר הקורונה המחיש למרבה הצער, חלה נסיגה ברבים מהפרמטרים של רווחה, סביבה בריאות וכלכלה שנוצקו בתוואי היעדים הגלובליים הנועדים להשגת רווחה מירבית לכולם\ן. בישראל הדבר בא לידי ביטוי באופן מובהק בהקשר הפוליטי בו אנו מצויים במערכת בחירות רביעית תוך שנתיים, ועדים להגדלת השסעים והניכור הפנימיים בין קבוצות, אבטלה חסרת תקדים וחוסר האמון שגבר בציבור כלפי מוסדות שלטון ודמוקרטיה.

כדאי בעינינו אם כך לשוב ולחזק את העמדה שהממשלה שיקפה באותו דו"ח שיצרה. ובד בבד לשוב לשחזר את ההמלצה המרכזית שניתנה בנייר עמדה של הקואלציה של ארגוני חברה אזרחית שהמליצה בנספח לדו"ח הממשלתי לאו"ם למסד תהליכי היוועצות שקופים ושוטפים לגיבוש מדיניות⁹². המנגנון ההיוועצות צריך להיות אינטר-דיצלפלינארי ורב-מגזרי המשתית דיאלוג והזרמת מידע תוך ייצוג שוויוני ומתן קול לקבוצות מודרות באוכלוסיה.

כידוע, הכללת קולות וחוכמת ההגיון האזרחי יכול לסייע בפתרון בעיות מורכבות אשר דורשת ראייה רחבה, בבחינת "מה שרואים מכאן (החברה האזרחית) לא תמיד רואים משם ("מקבלי החלטות"). יש להניח שלו ערוצים אלה היו שרירים וקיימים ניתן היה לפתור לא מעט מהבעיות, לבנות אמון ולמתן קולנפליקטים שנוצרו בתקופת הקורונה, ובטח ובטח באתגרים ובמשברים לעתיד לבוא.

ולסיכום, קידום מדיניות הכללה כלכלית פוליטית וחברתית לכולם ללא הבדל בין גיל, מין, מוצא אתני, מוגבלות, דת או מצב כלכלי היא הכרחית לקידום צדק חברתי ולבניית חוסן חברתי ואישי שווה לכולם. רעיון זה מתקשר עם הרעיון של "לבנות מחדש טוב יותר" או "הוגן יותר" בהקשר של היעדים הגלובליים שמקבלים משנה תוקף בזמן משבר הקורונה.

^[1] 31

ח. המלצות לשינוי מדיניות על מנת למצות את הפוטנציאל הטמון ביעדים הגלובליים ולהבטיח את הגשמתם עד 2030 בהתאם למחויבות של ישראל:

א. אימוץ מידי של יעדי פיתוח בר קיימא ככלי עבודה לעיצוב מדיניות ומסגרת להתאוששות ממשבר הקורונה.

ב. יישום החלטת האסיפה הכללית של האו"ם מיולי 2017 הקוראת למדינות לבחון דרכים לשילוב מקורות מידע חדשים ואיסוף נתונים ודיווח עליהם, כדי לשפר את המדידה עבור מסגרת האינדקטורים של יעדי הפיתוח⁹³.

ג. יצירת פילוח מגוון והנגשת נתונים ברוח מטרות 17.18 הקוראת לזמינות נתונים איכותיים, מהימנים ואמינים מחולקים לפי הכנסה, מגדר, גיל, גזע, מוצא אתני, סטטוס הגירה, מוגבלות, מיקום גיאוגרפי ומאפיינים רלוונטיים אחרים למדינה. שוב נדגיש את הנושא של אלימות על רקע מגדרי בה נתונים על המצב הקיים ופילוח שלהם חסרים באופן בולט, עד כי אין מידע מבוסס על היקף הבעיה, כך שקשה לבחון את היעילות של אמצעים להתמודד עימה.

ד. אימוץ מודל שיתוף פעולה בין משרדי ממשלה וארגוני חברה אזרחית המבוסס על דיאלוג ושיתוף פעולה שוטף. אימוץ ועיצוב פלטפורמות שיתופיות וערוצים להזרמת מידע וידע בין האזרחים למדינה, שבו מזקקים את הצרכים ואת הניסיון האזרחי לפתרונות שוטפים.

ה. עיצוב מפתח ייצוג המבטיח הכללה ומתן במה לקולות מגוונים וייצוג הולם לאוכלוסיות מגוונות כפרטנרים לעיצוב מדיניות המשפיעה על חייהם, ובמיוחד קבוצות עם מאפייני הפליה ומוחלשות מצטלבים (כדוג': חברה ערבית, פרפרה גיאוגרפית, חברה חרדית, נכים, זקנים, אנשים עם מוגבלויות ועוד, לרבות נשים מאוכלוסיות אלה).

ו. בניית תוכניות ארוכות טווח רגישות מגדרית ואימוץ גישה של הצטלבויות על מנת להגן על אוכלוסיות פגיעות ומוחלשות, נשים, מהגרים, חסרי מעמד, מגורים בפרפריה, חיים בעוני והקצאת תקציבים ראויים לתוכניות.

ז. הגדלת הקצאת משאבים לארגוני חברה אזרחית המספקים שירותי רווחה ושירותים חינוכיים אחרים בשעת משבר לרבות שירותים המוענקים לנוער, קשישים, נשים סובלות מאלימות,

מחוסרי דיור, שירותי מזון ותמיכה נפשית ועוד. ח. השקעה בתשתיות לצורך הגברת גישה של כל האזרחים לטכנולוגיה (רשת סלולרית ואינטרנט) וביסוס גישה לאינטרנט ולטכנולוגיה כזכות אדם בסיסית ברוח מטרות יעדי פיתוח בר קיימא, לרבות מטרה 1.4 (עוני) ו-5.ב. (שוויון מגדרי)⁹⁴.

לסיום, נסכם עם אמירה מתוך דו"ח התקדמות יעדי פיתוח בר קיימא שהוגש למזכיר הכללי של האו"ם בשנת 2020:

בעוד שהמשבר מחייב התקדמות לעבר היעדים, הוא גם הופך את שאלת השגתם לדחופה והכרחית יותר. זה חיוני שהרווחים וההתקדמות האחרונים לעבר היעדים יהיו מוגנים ככל האפשר וכי התאוששות ממגפת הקורונה תימשך, כזו שמפחיתה סיכון למשברים עתידיים ומביאה לפיתוח כולל ובר קיימא הנדרש לעמידה ביעדים לשנת 2030 והסכם פריז בנושא שינויי אקלים. התחייבויות אלה ידרשו מנהיגות, ראיית הנולד, חדשנות, משאבים ושיתוף פעולה בין כל הממשלות וכל בעלי העניין. במלאת שבעים וחמש שנים להיווסד האומות המאוחדות יידרש גם גל של שיתוף פעולה בינלאומי ורב-צדדי⁹⁵

דברים נחוצים בישראל, כמו בשאר העולם. ויפה שעה אחת קודם.

מקורות

11. נייר עמדה של קואליציית ארגונים ליישום אג'נדה 2030 בישראל 2019, [קישור](#)
12. שיתוף פעולה של פרויקט ואדי עתיר, עמותת איתן מעכי, מרכז השל לקיימות, מנהיגות אזרחית, וקרן היינריך בל. צפייה באירוע [בקישור](#)
13. נתונים עולמיים מצביעים כי שיעור הנשים החיות בעוני גבוה ב-18% משיעור הגברים וכי משבר הקורונה צפוי להחריף ולהעמיק את הפער עד כדי 20%. עוני מוגדר כחיים מתחת ל 1.9 דולר אמריקאי ליום. [קישור](#)
14. דו"ח למזכיר הכללי, הועידה הכלכלית והחברתית, "התקדמות יעדי הקיימות" 2019, [קישור](#)
15. הגר צמרת, חנה הרצוג, נעמי חזן, יוליה בסין, רונה ברייר-גארב, הדס בן אליהו בשיתוף יעל חסון, מכון ון ליר, "מדד המגדר 2020" [קישור](#)
16. שם, הע"ש 15
17. דו"ח למזכיר הכללי, הועידה הכלכלית והחברתית, "התקדמות יעדי הקיימות" (2020), [קישור](#)
18. הע"ש 17, עמוד 8
19. גלובס, פברואר 2021, "יותר נשים, יותר צעירים, יותר מובטלים: הסגר השלישי נגמר, אלו המחירים שלו", [קישור](#). ראו נתונים דומים לגבי הסגר הראשון והשני ב"שוק העבודה בישראל 2020: תעסוקה בימי קורונה ופעילות זרוע העבודה", משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, פברואר 2021, [קישור](#). כן ראו "נשים בצל מגפת הקורונה: ריכוז נתונים לקראת יום האישה 2021", מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [קישור](#)
20. ביצוע יעדי הקיימות הגלובליים, דו"ח לאומי, ישראל 2019, [קישור](#)
21. יעל חסון והדס בן אליהו, מאחורי המספרים: השלכות הקורונה על נשים בישראל, תמונת מצב מס' 1, יוני 2020, [קישור](#)
22. ד"ר יעל חסון, הדס בן-אליהו, ד"ר הגר צמרת, "מאחורי המספרים - סטנדרט בינלאומי להתמודדות רגישת - מגדר עם משבר הקורונה- תמונת מצב מס' 2 - אוקטובר 2020", [קישור](#)
23. אתר ויצ"ו, [קישור](#)
24. נתונים שנמסרו על ידי מירב שמואלי מעמותת רוח נשית בתגובה לדו"ח במהלך דצמבר 2020.
25. אתר אלערב "אין יותר מקומות לנשים במקלט לנשים מוכות", אוקטובר 2020, [קישור](#)
2. מנהיגות אזרחית, שיתופים והמכון לפילנתרופיה אוניברסיטת תל אביב סקר השפעת משבר נגיף הקורונה על ארגונים חברתיים בישראל דו"ח מסכם | אפריל 2020, [קישור](#)
3. רשימת הארגונים השותפים בקואליציה: אזרחים למען הסביבה, אחותי – למען נשים בישראל, איגוד היועצות למעמד האישה בשלטון המקומי, איגוד מרכזי הסיוע, אינג'אז, אנוש - העמותה הישראלית לבריאות הנפש, אקוואשן, בסוד שיח, ג'וינט ישראל, האגודה לזכויות האזרח, החברה להגנת הטבע, החברה למתנ"סים, הל"ב - איגוד העמותות לזקן בישראל, העמותה להעצמה כלכלית לנשים, העמותה לכלכלה בת קיימא, הקואליציה הישראלית לטראומה, השחר החדש בנגב, חן לפיריון, יוזמות אברהם, כ"ן – כח נשים, מגמה ירוקה, מועצת ראשי ארגוני מתנדבים בבאר שבע והסביבה, מידות, מעגלי ערך, מרחב, מכון דבורה- שוויון מגדרי בישראל 2050, מרכז רקמן, מרכז שוות במכון ון ליר, משחקים לשלום, נשים עושות שלום, סיכוי, עלם, פורום ארגוני השלום, פורום דו קיום בנגב, פרויקט פיתוח כלכלי ג'יסר א זרקא, עמותת קדמה, קהילת SDG ישראל (YKCenter) עמותת רוח נשית, שיח ושיג, שיתופים, Imagine העצמה במוסיקה, MAZON- A Jewish Response to Hunger, Mind the Conflict, Ting Global.
- [קישור](#) לקבוצת הפייסבוק של הקואליציה.
4. האו"ם, מאמר דעה של ננה אדו דנקווה אקופו-אדו ראש גאנה וארנה סולברג ראש ממשלת נורבגיה (אפריל 2020), [קישור](#)
5. שם
6. הודעה על החלטת הממשלה להטמיע מדדי פיתוח בר-קיימא עולמיים בתוכניותיה 2019, [קישור](#)
7. [ויקיפדיה](#)
8. במהלך וובינר שהתקיים במאי 2020 עם קואליציית ארגונים ליישום אג'נדה 2030 בישראל, באירוח של עמותת אקוואשן 2020, [קישור](#) לארוע בפייסבוק של הקואליציה.
9. האו"ם, אתר אג'נדה 2030, [קישור](#)
10. עמותת איתן-מעכי, מסמך מיפוי השוואתי: מודלים לשילוב החברה האזרחית בקידום היעדים העולמיים לפיתוח בת קיימא עד שנת 2030 2017, [קישור](#)

1. Michael Marmot, Jessica Allen, Peter Goldblatt, Eleanor Herd, Joana Morrison "Build Back Fairer: The COVID-19 Marmot Review"
33. Einat Albin, Guy Mundlak "COVID-19 and Labour Law: Israel" (April 2020), Italian Labour Law e-Journal Special Issue 1, Vol. 13 (2020)
35. Efrat Herzberg-Druker, Tali Kristal, and Meir Yaish "Work and Families in Times of Crisis: The Case of Israel in the Coronavirus Outbreak Coronavirus and inequality brief No. 202005_02, University of Haifa .
וראו גם יערה מן "הורים עובדים במשבר הקורונה: ממצאים מסקר הורים, סקירה משווה והמלצות מדיניות", קרן ברל כצנלסון (דצמבר 2020) .
53. World Bank, Press release: "COVID-19 to Add as Many as 150 Million Extreme Poor by 2021" (October 2020), [Link](#)
54. World Economic Forum, [Link](#)
56. UNCTAD, April 2019, [Link](#)
64. UNEP- UN Environment Programme, 2017, [Link](#)
65. UNEP - UN Environment Programme, National Adaptation Plans, [Link](#)
82. Project Drawdown, Health and Education website [Link](#)
83. Canadian International Development Agency "Gender Equality and Climate Change", [Link](#)
84. UNFCCC, Introduction to Gender and Climate Change, [Link](#)
- ירוקה 2020 - צעדים לקידום בתקציב המדינה", [קישור](#)
73. שם, עמ' 9
74. אתר אקלים ישראל, [קישור](#)
75. ראו לדוגמה ההאצה באימוץ אנרגיה מתחדשת ברשויות המקומיות: [קישור](#)
76. יוזמת שינוי כיוון 2020, [קישור](#)
77. כלכליסט, 17.8.2020, [קישור](#)
78. חדשות הכנסת, אוגוסט 2020, [קישור](#)
79. בפסגה וירטואלית של ראשי מדינות 11.12.20 לרגל חמש שנים לחתימת הסכם האקלים בפריז. ראו סרטון [קישור](#)
80. לרגל חתימת הסכם הנחת צינור הגז East-Med ראו [קישור כאן](#)
81. צוות מומחים (2020) "לא חוזרים אחורה: לקחים סביבתיים-חברתיים ממשבר הקורונה והמלצות מדיניות", נייר עמדה - שתיל, השותפות, [קישור](#)
85. תודה למאירה הנסון ממרכז השל שהציגה מודל זה של הצטלבות היעדים כפי שהוצג בארוע בנושא "בטחון מגדר ואקלים", ראו בהמשך
86. אתר וואדי עתיר ראו [קישור](#)
87. מצגת של ד"ר סארה אבו-כף ראש התוכנית לניהול וישוב סכסוכים אוניברסיטת בן-גוריון בנגב בארוע וקבוצות מיקוד בנושא "בטחון מגדר ואקלים" בנובמבר 2020.
88. ראה הע"ש 6
89. עמותת איתך-מעכי, מסמך מיפוי השוואתי: מודלים לשילוב החברה האזרחית בקידום היעדים העולמיים לפיתוח בת קיימא עד שנת 2030 - 2017, [קישור](#)
90. ראו [קישור](#)
91. שם, עמ' 4
92. [קישור](#) עמ' 7
93. האסיפה הכללית של האו"ם, החלטה מספר 71/313, [קישור](#)
94. האו"ם, רשימת היעדים, המטרות והאינדיקטורים, [קישור](#)
95. דו"ח למזכיר הכללי, הועידה הכלכלית והחברתית, "התקדמות יעדי הקיימות" 2020 (עמוד 3), [קישור](#)
50. הגר צמרת-קראצ'ר חנה הרצוג | נעמי חזן יוליה בסין רונה ברייר-גארב | הדס בן אליהו, מכון ון ליר, יודעת ושוות, "מדד המגדר 2019", עמוד 25
51. שם, הע"ש 15
52. האו"ם, משנים את העולם שלנו- אג'נדה 2030 קיימות, הקדמה, [קישור](#)
55. Ynet אסון בנגב: 3 ילדים קטנים מתו משאיפת עשן בשריפה", [קישור](#)
57. גלובס "האם אתם מספיק עשירים כדי לשרוד את הקורונה? האזינו " אוגוסט 2020, [קישור](#)
58. דפנה הקר "אתגרי הקורונה בעדשה מגדרית" מרץ 2020, [קישור](#)
59. אתר של ארגון א.ס.ף- ארגון סיוע לפליטים ומבקשי מקלט בישראל, [קישור](#)
60. מרכז אדוה "כתוצאה ממשבר הקורונה: שיעור העוני צפוי לעלות" מאי 2020, [קישור](#)
61. עירית אייזיק, דנה ברנדר, זהר שרביט, שקד לובצקי-גטה, אמיליה קפרנוב, דורי ריבקיין, "התמודדות עם ההשפעות של משבר הקורונה על אנשים החיים בעוני מתמשך: סקירה בין-לאומית" מאי 2020, [קישור](#)
62. איגוד העמותות לזקן בישראל הל"ב, ניוזלטר ינואר 2021, [קישור](#)
63. United Nations Climate Change Convention הינה מסגרת של האו"ם האמונה על פיקוח ויישום אמנות אקלים.
66. התאגדויות ורשתות של ערים המקדמות מוכנות כדוגמת רשת ערים חסונות- resilient cities network, [קישור](#)
67. החלטה-542 : ההחלטה קבעה יעד לאומי להפחתת פליטות גזי חממה לנפש של 26% משנת 2005 וכללה צעדים להתייעלות ולצמצום צריכת החשמל, צמצום נסועה ברכב פרטי ולפיתוח אנרגיה מתחדשת ייצור חשמל מאנרגיה מתחדשת יעמוד על שיעור של 10% לפחות מסך כל צריכת החשמל בשנת 2020 ובשיעור של 17% לפחות מסך כל צריכת החשמל בשנת 2030, [קישור](#)
68. החלטת ממשלה 1403 קישור כאן ופרסום התוכנית בספט 2016, [קישור](#).
69. [קישור](#)
70. החלטת ממשלה 4079, [קישור](#)
71. המשרד להגנת הסביבה, [קישור](#)
72. המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2020 'תוכנית חילוץ
26. דפנה הקר "אתגרי הקורונה בעדשה מגדרית", מרץ 2020, [קישור](#)
27. Ynet "הכסף האבוד להצלת נשים: כך נגזר התקציב לטיפול באלומות במשפחה" 6.5.2020, [קישור](#)
28. Ynet "לאחר רצח 11 נשים השנה: יוחזר התקציב לטיפול בגברים אלימים" 28.5.2020, [קישור](#)
29. עת"מ 43903-8-20 עמותת סיוע לנשים ונערות נגד אלימות נ' משטרת ישראל, האגודה לזכויות האזרח בישראל, [קישור](#)
30. רלה מזלי, שיחה מקומית "השר אוחנה החליט שמאבטחים יחזרו עם נשק הביתה. זו סכנה לציבור", [קישור](#)
31. נייר עמדה של ארגוני חברה אזרחית ליו"ר ועדת העבודה והרווחה בכנסת, [קישור](#)
32. ד"ר יעל חסון, הדס בן-אליהו, ד"ר הגר צמרת, "מאחורי המספרים- סטנדרט בינלאומי להתמודדות רגישת-מגדר עם משבר הקורונה- תמונת מצב מס' 2 - אוקטובר 2020, [קישור](#)
34. שם, הע"ש 32
36. הוצאה לחל"ת של עובדות בהיריון בתקופת הקורונה, האגודה לזכויות האזרח, [קישור](#)
37. פנייה של איתך מעכי מרץ 2020, [קישור](#)
38. פנייה של איתך מעכי, אפריל 2020, [קישור](#)
39. נתונים שנמסרו על ידי מירב שמואלי מעמותת רוח נשית בתגובה לדו"ח במהלך דצמבר 2020.
40. בג"צ איתך מעכי ואח' נ' ראש הממשלה ואח', [קישור](#)
41. הודעת איתך מעכי על הרכב ועדת המומחים החדשה, [קישור](#)
42. חוק הרשויות המקומיות (יועצת לקידום מעמד האישה), תש"ס-2000, [קישור](#)
43. איגוד היועצות לקידום מעמד האישה ואח' נ' שר הפנים, [קישור](#)
44. הודעת איתך מעכי על הנחיית משרד הפנים מאפריל 2020, [קישור](#)
45. החלטה מספר 2331 קידום שוויון מגדרי והטמעת חשיבה מגדרית, משרד ראש הממשלה, [קישור](#)
46. החלטת הממשלה, [קישור](#)
47. אתר האו"ם, [קישור](#)
48. סעיף 6 ג 3. לחוק שיווי זכויות האישה, תשי"א-1951
49. סעיף 7 א. לפקודת הסטטיסטיקה [נוסח חדש], תשל"ב-1972